Hilversum
Mediastad

WIJKBIOGRAFIE HILVERSUMSE MEENT

1 INHOUD

1	INHOUD	2
2	VOORAF	4
3	HILVERSUMSE MEENT IN LANDELIJK EN LOKAAL PERSPECTIEF	8
	Landelijke context	8
	Wat speelde er in Hilversum	9
	Hilversumse Meent, bloemkoolwijk	11
4	VOORGESCHIEDENIS	12
	Ligging	12
	Erfgooiers	12
	Wat is een bloemkoolwijk?	13
	Ontwerpgeschiedenis	14
	Bouwgeschiedenis	21
	Een rijk scala aan buurten (meenten)	27
5	SAMENVATTING KERNKWALITEITEN	56
6	COLOFON	58

In de Hilversumse wijk staat bij de Wandelmeent een van de meest bijzondere bushaltes van Nederland.

Ligging van de Hilversumse Meent in de Wijde Meent, gezien vanaf de Erfgooiersburg over de Karnemelksloot. Achter de koeien de groengordel die de zogenaamde Hilversumse bloemkoolwijk onzichtbaar maakt vanuit het weidegebied.

2 VOORAF

Introductie

De Hilversumse Meent bestaat van oudsher uit een groot weidegebied waar Stad en Lande van Gooiland heel lang de scepter zwaaide. De aanwezigheid van de eeuwenoude Karnemelksloot deelt het gebied in twee delen, de Ondermeent en de Bovenmeent.
Dit rapport gaat over de woonwijk die op een deel van de Ondermeent is ontwikkeld en intussen een hoog gewaardeerde woonomgeving is.
De historie van de Hilversumse Meent als landbouwgebied, de bunkers en de relicten uit de tijd van Stad en Lande komen aan bod in het wijkrapport Buitengebied.

Ligging

De Hilversumse Meent ligt ruim zes kilometer van de bebouwde kom van de gemeente Hilversum, dichter bij Bussum dan bij Hilversum.
De wijk schurkt aan de oost- en noordkant tegen Bussum aan. Zuidoostelijk ligt de ontsluitingsweg Hilversumse Meentweg, en noordoostelijk ligt het instandgehouden natuurgebied Gijzenveen op Hilversumse grondgebied. Noordelijk ligt het natuurgebied Laegieskamp op Bussums grondgebied.
De west- en zuidwestkant is vormgegeven met een natuurlijke landschappelijk zône met veel water en groen langs een gekartelde lijn in het weidegebied en zuidwestelijk aansluitend op de Melkmeent.

Kaart van Gooiland met de heiden, weiden, uitgegraven veenen, bosschen etc., 1870. Uitsnede Hilversumse Meent.

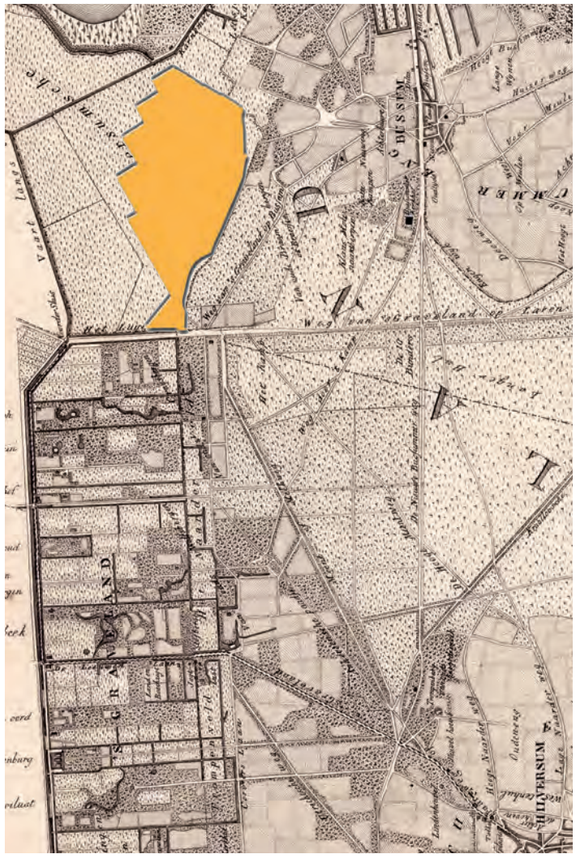

Situatie wijk Hilversumse Meent op de kaart van Hilversum na de heideverdeling van 1843.

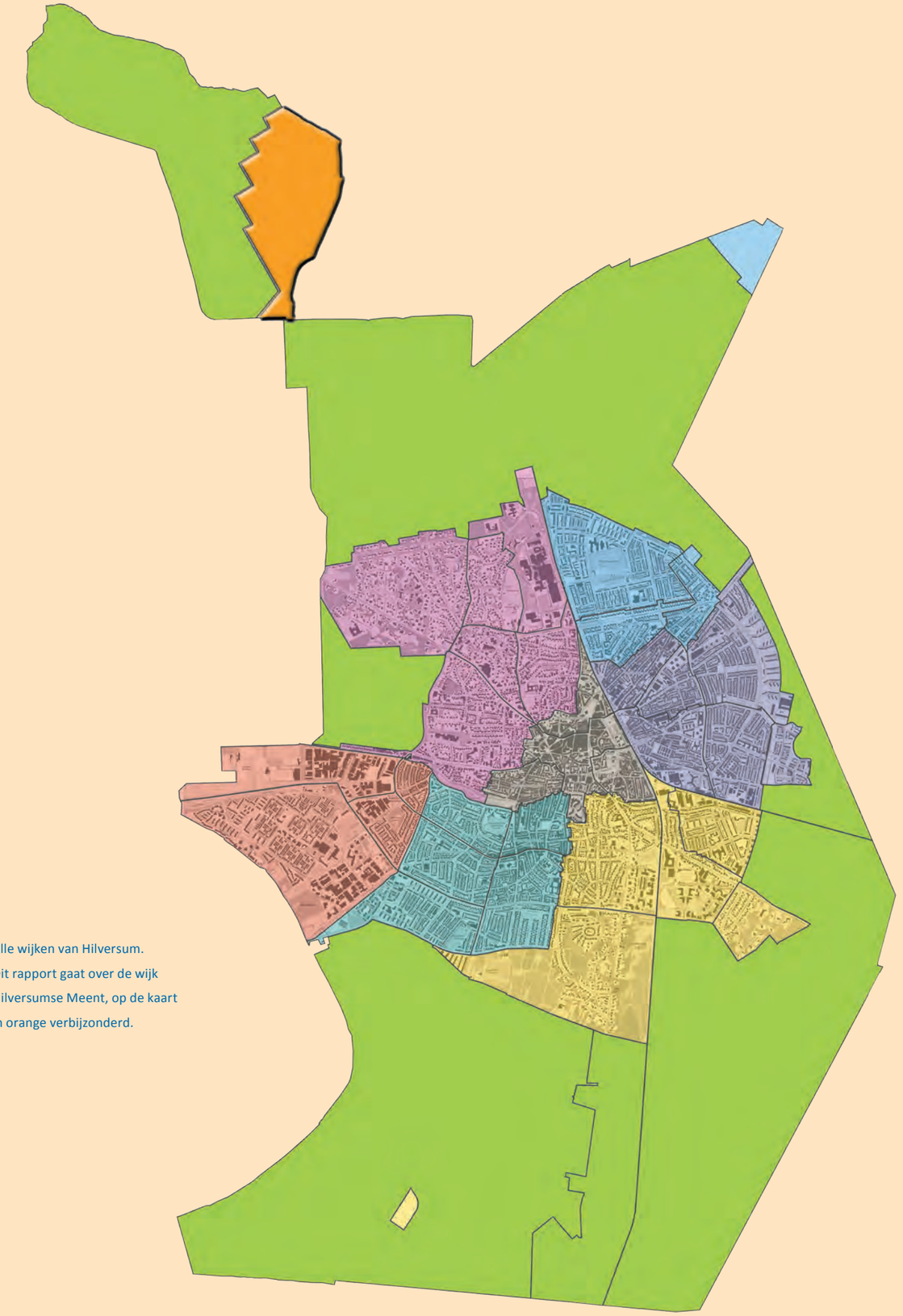

Alle wijken van Hilversum. Dit rapport gaat over de wijk Hilversumse Meent, op de kaart in orange verbijzonderd.

Kaart 1911-1912 met eigendommen Stad en Lande van Gooiland.

Volgende pagina: De Bloemkoolwijk met de verschillende meenten (buurten).

Ligging van de Hilversumse Meent ten opzichte van het buitengebied van Hilversum.

3 HILVERSUMSE MEENT IN LANDELIJK EN LOKAAL PERSPECTIEF

LANDELIJKE CONTEXT

In de tweede helft van de jaren zestig braken de jaren van welvaart en vooruitgang echt aan in Nederland. De economische groei van de naoorlogse jaren werd extra gestimuleerd door de vondst van aardgas bij Slochteren in 1959. De lonen stegen en de bestedingsmogelijkheden namen flink toe. Dit was ook een periode van grote maatschappelijke veranderingen in ons land en daarbuiten. Het aanzicht van stad en land veranderde in de loop van de jaren zestig sterk. Snelwegen doorsneden het platteland en de rivieren, de Deltawerken verkortten de kustlijn en wijzigden het estuarium (verbrede riviermonding waar zoet rivierwater en zout zeewater worden vermengd) van zuidwest Nederland. Een groot deel van het platteland ging op de schop door ruilverkaveling voor een efficiëntere landbouw en de skyline van grote en middelgrote steden kenmerkte zich door hoge woongebouwen en kantoren. De verworven welvaart vertaalde zich ook in meer comfort en huishoudelijke apparaten, toenemende vrije tijd en recreatie, en een eigen auto.
De sociale consensus, zo kenmerkend voor de naoorlogse verzuilde, burgerlijke samenleving kwam onder druk te staan van individualistische tendensen, een groeiend consumentisme en oplopende maatschappelijk onrust. Eind jaren zestig werd de eerste naoorlogse generatie volwassen. Jongeren uitten in toenemende mate kritiek op de conformistische wijze waarop de samenleving was georganiseerd en verzetten zich tegen de autoritair geleide instituties. In mei 1968 braken in Parijs studentenprotesten uit, in 1969 gevolgd door de Maagdenhuisbezetting in Amsterdam. In de Verenigde Staten en Europa demonstreerden jongeren tegen de oorlog in Vietnam. Dolle Mina wilde met ludieke acties, zoals ‘Baas in eigen buik’, de positie van vrouwen verbeteren. Toenemend verzet tegen sloop in de historische binnensteden zorgde voor herbezinning op de plannen tot herontwikkeling van stadscentra door cityvorming en verkeersdoorbraken.
In eerst instantie heerste er een optimistische opstandigheid. Op economisch en politiek niveau is 1973 echter een belangrijke breuklijn. Economisch startte een periode van inflatie en stagnatie, in de politiek trad het linkse kabinet Den Uyl aan, met een toenemende polarisatie tot gevolg. De economische recessie betekende niet direct een einde aan de welvaart, een dieptepunt werd pas in 1979 bereikt met de tweede oliecrisis, gevolgd door een ernstige economische stagnatie. Dit leidde halverwege de jaren tachtig tot de grootste naoorlogse bezuinigingen en werkeloosheid. Het rapport van de Club van Rome 'Grenzen aan de groei', met de boodschap dat verdere groei van de economie en de consumptiemaatschappij schadelijk zou zijn voor milieu, mens en natuur, zorgde begin jaren zeventig voor nieuwe scheidslijnen in de samenleving en tussen politieke stromingen.
Tot slot zorgde politisering van sociale ontwikkelingen voor een publiek debat op terreinen die voorheen toebehoorden aan specialisten: onderwijs, cultuur, gezondheidszorg en huisvesting. Maar ook onderwerpen uit het privédomein, zoals seksualiteit en familieverhoudingen werden het toneel van strijd tussen generaties, sociale klassen, en politieke en religieuze stromingen. Polarisatie was niet alleen aan de orde in de politiek, maar in allerlei gelederen in de samenleving. Hierdoor werd individualisering aangewakkerd, maar werden ook nieuwe groepen gevormd, langs andere lijnen dan religie of politieke stromingen.
De ruimtelijke ordening en inrichting van Nederland kende ook schuivende panelen. Blauwdrukken en eindplannen uit de traditie van de vooroorlogse en vroeg naoorlogse stedenbouw voldeden niet meer. De ruimtelijke ordening richtte zich op ruimtelijke processen met flexibele plannen, die aanpasbaar moesten zijn aan onvoorziene maatschappelijke omstandigheden. En de samenleving vroeg ook om meer diverse woonmogelijkheden.
Met deze veranderende opvattingen over wonen en stedenbouw kwam het vakgebied van de planologie in opkomst, net als verkeerskunde en de sociologie van het wonen. Jonge architecten, vertegenwoordigd in de redactie van het spraakmakende architectuurtijdschrift Forum, leidden het verzet tegen de monotonie van de wijken en de eenvormigheid van massawoningbouw volgens industriële principes. Hun manifest ’Het verhaal van de andere gedachte’ (1959) was een eerste aanklacht tegen functiescheiding in buurten en wijken. Zij stelden dat mensen veel verschillende behoeften hebben en in veel verschillende sociale netwerken leven. Door deze in stedenbouwkundige zones te scheiden zou sociale verarming ontstaan.
Architecten ontwikkelden een nieuwe architectonische vormentaal, het structuralisme, met geometrische vormen en structuren, kleinschalig en gerelateerd aan de menselijke schaal. In 1961 kwam het boek ’De dragers en de mensen’ uit van John Habraken, die pleitte voor aanpasbaar bouwen op basis van de verschillende levensfases en woonwensen van de bewoners. Hieruit kwam de invloedrijke Stichting Architecten Research (SAR) voort, die een methode ontwikkelde voor het ontwerpen van woningen en woonbuurten in samenwerking met bewoners. Van hieruit ontstond de eerste bewonersinspraak in ontwerpprocessen.
De wijkbiografie heeft verschillende thema’s: welvaart, groei, actie, milieu en vrijheid, die een sociaalmaatschappelijke, economische en sociaal-culturele achtergrond hebben, en de ruimtelijke uitwerking, mede tegen de achtergrond van de ruimtelijke kaders.

WAT SPEELDE ER IN HILVERSUM

In 1933 presenteerde Dudok het uitbreidingsplan. Daar had hij sinds 1915 aan gewerkt. Het was samengesteld uit de kleinere uitbreidingsplannen die waren uitgevoerd of in uitvoering waren. Vervolgens was het uitbreidingsplan verder afgemaakt binnen de grenzen van de beschermde natuurgebieden.
Alle plannen hadden als basis de tuinstadgedachte. Het doel van voortdurende uitbreiding van Hilversum was in de loop van de voorgaande ruim 15 jaar bijgesteld. Om de sociale-, economische- en leefkwaliteiten te behouden in een harmonische omgeving met schoonheid en groen, keerde het doel van uitbreiding naar beëindiging van de bebouwing binnen de omringende natuurgebieden. Daarom heet het uitbreidingsplan ook wel beeindigingsplan.
Na de Tweede Wereldoorlog richtte ook Hilversum zich op de wederopbouw. Hilversum zette de uitvoering van het beëindigingsplan van Dudok voort en werkte aan de uitvoering van het reconstructieplan voor de kern, in de periode 1942-1944 gemaakt door Dudok. Dit kernplan bleek eind jaren vijftig te groot, te complex en te duur om uit te voeren. Hilversum Noord, Zuidwest en het Van Riebeeckkwartier werden ingevuld. Daarmee samen gingen de veranderingen in de ordening van de ruimte met onderzoek naar plekken voor hogere gebouwen en verdichting, zodat er meer woningen gebouwd konden worden. De mogelijkheden werden specifiek op de Hilversumse situatie en kwaliteiten uitgewerkt. Ook kwamen veranderingen in het bouwproces met de opkomst van de moderne projectontwikkeling en de oprichting van de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling. Burgemeester Boot speelde een stuwende rol in de discussie over de ontwikkeling van Hilversum en de samenwerking met de industrie om woningen te bouwen. Boot richtte zich op

De Melkmeent met een hek naar het gebied van Stad en Lande van Gooiland. In april 1940 werd hier op eigen terrein een grasdrooginstallatie gebouwd.

Hilversumse Meent, 1925.

Zicht op een deel van de Hilversumse Meent in 1968, het westelijk gedeelte bij de Loodijk. Dat deel bleef behouden. In 1973 zou op het andere deel de bouw van de woonwijk starten.

de wereld om hem heen en zelfs het buitenland. Hij promootte de tuin- en bloemenstad Hilversum, de prachtige en leefbare stad binnen het natuurgebied, maar hij zocht ook naar mogelijkheden om Hilversum te versterken. Ingezet werd op de ontwikkeling van Hilversum als tuinstad met een ring van natuurgebieden. De tuinstadgedachte had zich als concept bewezen en ontwikkelingen hadden daarin een plaats gekregen.
Hilversum hield zich bezig met de kern en het uitbreidingsplan, terwijl met name projectontwikkelaar J. Matser c.s. de gemeente vanaf 1953 uitdaagde om ook buiten de grenzen van de bebouwde kom te kijken voor uitbreiding (Kerkelanden). De overheid werd meer faciliterend en schaalvergroting en verhoging deden hun intrede tegen het eind van de jaren zestig. De vernieuwing van en schaalvergroting binnen de kern, waarbij het verkeer en het parkeren voorrang kregen en het wonen uit de binnenstad verdween, ging onverminderd door met de sloop van de wijk bij het station, de bouw van het overdekte winkelcentrum Hilvertshof en de aanleg van een deel van de centrumring Schapenkamp in 1974. Deze ingrepen veranderden de structuur fors. Hilversum wilde zich ontwikkelen als centrumgemeente voor de regio. Aan de andere kant kwam er verzet tegen sloop in het centrum en ging men twijfelen aan de plannen voor vernieuwing, cityvorming en verkeersdoorbraken die gepaard gingen met veel slopen. De Monumentencommissie werd ingesteld die aandacht vroeg voor het behoud van historische structuren, zoals de middeleeuwse wegenstructuur en de brinken, monumentale panden, restauratie en inpassing van nieuwe ontwikkelingen. Doordat het wonen en de bedrijvigheid nu uit de kern werd geweerd, was daarvoor elders ruimte nodig.
Aan de andere kant boog Hilversum zich over bouwen buiten de bebouwde kom of buiten de grenzen van het uitbreidingsplan. De dienst Stedenbouw ging weer ontwerpen. Daarbij kwam naast de vraag hoe de woningnood (voor gezinnen) op te lossen ook de vraag over de rol die Hilversum daarmee in de regio kon spelen.
Projectontwikkelaar J. Matser en enkele makelaars roerden zich en maakten in 1953 plannen voor een nieuwe wijk. De gemeente moest actief worden. Kerkelanden werd de eerste uitbreidingswijk buiten het uitbreidingsplan, ontworpen volgens de mode van een hofjeswijk, met veel openbaar groen en gestapelde bouw, zelfs met hoogbouw dat zichtbaar zou zijn vanaf de heide. Het verkeer werd gescheiden van de woonhofjes en centraal gelegen kwamen de scholen en het overdekte winkelcentrum. De woningen werden opgetrokken volgens systeembouw. De inwoners werden bij het ontwerp nog niet betrokken. Zij werden begeleid via een informatiecentrum en een modelwoning om kennis te maken met de nieuwe wijk. De bouw startte in december 1966. Bedrijven kregen een eigen terrein. De wijk Egelshoek voor 25.000 mensen met hoge torens kwam niet verder dan de tekentafel. De gemeente stelde naast de directeur van de Stedenbouwkundige Dienst ingenieur P.R. van Nifterik, een adviseur aan, ingenieur J. de Ranitz. Deze adviseur belichaamde in Hilversum de enorme drang naar sanering, vernieuwing en torenbouw uit die periode. Inmiddels kwam het Mediapark van de grond, mede door de ontzuiling in de maatschappij, waardoor het mogelijk werd om omroepen samen te brengen op één plek.
Er was daarna nog één mogelijkheid om een wijk te ontwikkelen die voor de regio van belang zou zijn: de Hilversumse Meent. In deze Bloemkoolwijk komen thema's uit de Post '65 periode tot hun recht.

De Hilversumse Meent was eeuwenlang een agrarisch gebied, met grondgebruik door de erfgooiers. Zij lieten er koeien grazen, 1969.

Demonstratie op de Kerkbrink in Hilversum, Bebouw de Meent!, 1969.

HILVERSUMSE MEENT, BLOEMKOOLWIJK

De Hilversumse Meent is een van de beste voorbeelden van een bloemkoolwijk waar woonerven-aanleg het dominante stedenbouwkundig inrichtingsmotief is. Vanuit de lucht ziet de wijk er min of meer uit als een doorgesneden bloemkool. De realisatie heeft een lange aanloop gehad. De planvorming startte al in de periode 1956-1960, toen de gemeente haar blik op het gebied richtte vanwege de woningnood. De plannen zijn dan ook een aantal keer veranderd. De definitieve opzet van de wijk ontstond in de tweede helft van de jaren zestig, toen de woonervenbuurten in zwang kwamen. Hier werd het motief van bloemkoolroosjes gekozen.
In nationaal opzicht is deze bloemkoolwijk kenmerkend voor deze specifieke stedenbouwkundige visie en ontwerpwijze de jaren zeventig. Het was en is een echte woonervenbuurt. Elk buurtje heeft eigen kenmerken maar vormen samen een harmonische wijk.
In het structuurplan van Hilversum uit 1961 werden, naast de Hilversumse Meent, de Egelshoek en de Kerkelanden opgevoerd als potentiële uitbreidingen van het woongebied. De planvorming voor de wijk Kerkelanden, in het zuidwesten, startte al in 1953 en verliep stroef. De stedenbouwkundige adviseurs en gemeentelijke diensten rekenden wel op de bebouwing van de Egelshoek, een agrarisch gebied in het zuidwesten van de gemeente, maar uiteindelijk werd daarvoor door de Kroon geen toestemming verleend. Nadat de mogelijkheid van een nieuwe wijk Egelshoek afviel, verschoof de aandacht naar de Hilversumse Meent.
De gemeente heeft zich actief in moeten zetten om de noodzaak van uitbreiding onder de aandacht te brengen en toestemming voor de ontwikkeling van de wijk te krijgen. Ze ging ook zelf actie voeren, geheel passend in deze periode waarin actie voeren en demonstreren een invloedrijk middel was van burgers. Na veel overleg, onder meer met de Rijksplanologische Dienst over het streekplan, met de betrokken gemeenten waaronder Hilversum en Bussum en de provincies Utrecht en Noord-Holland, werd omstreeks 1969 het benodigde compromis gesloten. Hilversum kreeg toestemming te bouwen, maar niet voor de beoogde grote aantallen woningen. Er mochten circa 1650 woningen komen. Vanaf 1973, toen de eerste bouwkeet werd geplaatst, ontstond de Hilversumse Meent.

Eerste bouwketen, eind januari 1973.

4 VOORGESCHIEDENIS

AAN TE KOPEN GRONDEN

Bij het ontwerp van de Hilversumse Meent speelden specifieke waarden een sleutelrol: het karakter en de hoge waarde van Hilversum als tuinstad omringd door natuurgebieden, en de meenten die het agrarisch gebied vormden. De planvormig voor uitbreidingswijken werd in die tijd steeds meer ook een regionale aangelegenheid, wat vorm kreeg in streekplannen.
Het gebied in het noordwesten van Hilversum wijkt landschappelijk af van de rest van de gemeente omdat het niet op de voor het Gooi zo kenmerkende stuwwallen ligt, maar deel uitmaakt van het Hollands-Utrechtse veenweidegebied. Op de overgang van de meent naar de stuwwal hebben in het verleden zandafgravingen plaatsgevonden. Het westelijke veengebied moet gedurende langere perioden in de geschiedenis minder aantrekkelijk voor bewoning zijn geweest dan de op korte afstand gelegen stuwwallen. In het noordoosten ligt het terrein Bovenmeent / Griendkade, waar houtskool werd aangetroffen in een met klei en veen afgedekte dekzandhoogte. Vermoedelijk gaat het om een prehistorische nederzetting uit de periode tot en met de IJzertijd. Daarna moet het gebied geheel met veen en klei bedekt zijn geraakt.
Het gebied waar de keuze op was gevallen werd omgeven door waardevolle natuurgebieden en buitenplaatsen die een inspiratiebron vormden. Noordelijk lag het Naardermeer, zuidelijk lagen het Spanderswoud en de strook buitenplaatsen van ’s-Graveland. Oostelijk lag de villawijk van Bussum, Het Spiegel. De openheid van het terrein en de vergezichten over het agrarische gebied werden gewaardeerd. Het agrarisch veenweidegebied lag weliswaar ver buiten de bebouwde kom, maar had als voordeel dat het in hoofdzaak in bezit was van één partij: de vereniging ‘Stad en Lande van Gooiland’. De leden van de vereniging, de erfgooiers, gebruikten de meentgronden voornamelijk als weidegebied voor koeien. Dat betekende dat er geen beschermd natuurgebied hoefde te worden ingewisseld voor woongebied. Door het enkelvoudige eigenaarschap was de verwachting dat het verwerven van de gronden relatief weinig tijd zou kosten.
Vanwege de ligging van de wijk dichter bij Bussum dan bij Hilversum voorzag het plan voor de nieuw te bouwen woonwijk dan ook in woonruimte voor de regio: de Hilversumse Meent werd een woonwijk in het Gooi.
De gemeente kocht omstreeks 1971 de gronden van de vereniging die op dat moment in liquidatie verkeerde.

ERFGOOIERS

Eeuwenlang graasden hier koeien. Waar nu de woonwijk Hilversumse Meent is, lag honderden jaren lang meenten die de erfgooiers gebruikten om hun koeien te laten weiden. Boeren liepen met hun vee vanuit de kern van Hilversum over lange paden door hei en bossen naar dit agrarische gebied. Als erfgooier hadden zij het (gezamenlijke) gebruiksrecht op de gronden, dat over ging van vader op zoon. Tot de gemeente via aankoop en een onteigeningsprocedure in de jaren zeventig van de twintigste eeuw de gronden verwierf en er in tien jaar tijd een nieuwe woonwijk realiseerde. In de zuidhoek en het centrale deel was in de loop der tijd sporadisch agrarische bebouwing gerealiseerd, die moest grotendeels plaats maken voor de nieuwe woonwijk. De nieuwe wijk mocht niet zichtbaar zijn vanuit de omgeving. Verschillende partijen kwamen op voor het landschap en het uitzicht. Natuurbeschermers kwamen op voor behoud van de weidse vergezichten over de gronden. Wandelaars die zich verpoosden bij de Ankeveense Plassen en het Naardermeer wilden geen horizonvervuiling. De bewoners van ’s-Graveland en Bussum waren gehecht aan hun uitzicht. Vanuit landschapsbelang mochten de wandelaars geen bebouwing zien, dat zou de weidse uitzichten over de velden verstoren.
Na veel overleg was een compromis gesloten over de bestemmingsverandering van een deel van de gronden en de bouw van de wijk. Het gebied werd zo ingericht dat aan zoveel mogelijk wensen kon worden voldaan. Aan de westzijde werden weidegronden behouden waar koeien konden grazen. Als de bewoners van de nieuwe wijk Hilversumse Meent op een mooie zomerse dag gingen wandelen en vanuit het wijkpark via spaarzame doorzichten over de weilanden keken, zagen ze nog steeds koeien grazen in het prachtige natuurschoon van Hilversum.
De boeren die zich aan de Melkmeent hadden gevestigd en uit hun keukenraam keken zagen boomgroepen, die na aanplant in korte tijd een groen scherm hadden gevormd en de nieuwe wijk aan het zicht onttrokken. Bezoekers en verkeersdeelnemers ervaren de woonwijk pas na binnenkomst.

WAT IS EEN BLOEMKOOLWIJK?

De bloemkoolwijk stamt uit de periode van het programma Experimentele Woningbouw van minister Schut van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening uit de periode 1968-1980. Het grootste deel van de woningen worden gebouwd in uitbreidingsgebieden. Het eigen huis met tuin werd weer het ideaalbeeld, met name door de slechte ervaringen met hoogbouw (‘flatneurose’) en de eentonigheid van de bebouwing. Het milieubewustzijn nam toe en de nieuwe wijken vormden een gelegenheid om de stad te ontvluchten naar een gezondere omgeving. Enerzijds was er meer ruimte nodig voor verkeer en parkeren, anderzijds wilde men dat uit de directe woonomgeving weren voor de veiligheid.

Op het gebied van volkshuisvesting en woningbouw leidde dat tot een aantal vernieuwingen: aandacht voor flexibiliteit in gebruik en inrichting van de woning, voor de leefbaarheid en veiligheid van de woonomgeving, kleinschaligheid en menselijke maat, bouwen voor de buurt, inspraak en een mix van woningtypen. In de vormgeving deed het verkeersluwe woonerf zijn intrede. In de bebouwing vroegen de bewoners om variatie in bebouwingspatronen en woningen. In de meanderende verkavelingsvormen staan eengezinswoningen met tuinen in verspringende rooilijnen. De woningen werden bereikbaar door premies te verstrekken (premiehuur, premiekoop woningen). Experimentele woonvormen kregen een kans. De openbare ruimte werd groen en kindvriendelijk ingericht met loop- en fietsverbindingen. De wijk met woonbuurten heeft een centraal voorzieningengedeelte. De bewoners wonen er nog steeds met veel plezier en waardering voor hun huis en leefomgeving. In de Hilversumse Meent zien we deze kenmerken terug.

Hilversumse Meent in aanbouw.

Schematische aanduiding op topografische kaart van mogelijke bebouwing van de Hilversumse Meent, bijlage bij brief van stedebouwkundig adviseur Jhr. Ir. J de Ranitz, 8 februari 1962.

1964, Uitbreidingsplan in Hoofdzaken Hilversumse Meent.

Schetsmaquette Hilversumse Meent, ongedateerd (ca.1964). Een vroege verkavelingsstudie, niet uitgevoerd.

ONTWERPGESCHIEDENIS

Ambities in 1964 en de eerste plannen

In het streekplan voor de Gooi- en Vechtstreek was een gedeelte van de Hilversumse Meent voor woonbebouwing aangewezen. Bij de rijksoverheid stuitte dit op bezwaren. Dit gebied vormde immers de landschappelijke overgang tussen het Gooi en het gebied van de Ankeveense Plassen en het Naardermeer. Het hing van het plan en de bebouwing af of de wijziging in het landschap aanvaard werd. De volgende voorwaarden werden gesteld: een landschappelijke afsluiting van de bebouwing als een gave noordwaartse aansluiting aan het landschap van de ‘s-Gravelandse buitenplaatsen, de begrenzing van het te bebouwen gebied in het westen met een brede groengordel, en tenslotte de bouw van woningen in laagbouw van ten hoogste drie lagen.

In 1964 werd een eerste ‘Uitbreidingsplan in Hoofdzaken – Hilversumse Meent’ opgesteld door de Stedenbouwkundige Dienst van de gemeente Hilversum, op dat moment geleid door P.R. van Nifterik. Van Nifterik was sinds 1963 directeur van de Stedenbouwkundige Dienst. Jhr. ir. J. de Ranitz, aangesteld als extern stedenbouwkundig adviseur, begeleidde het plan inhoudelijk.

Het is vooral Van Nifterik die in de literatuur als geestelijk vader van de Hilversumse Meent wordt genoemd en in de jaren die volgden intensief bij de uitwerking betrokken was.

Het plan legde de hoofdzaken vast: de bestemmingen en de vorm van de velden.

Het gebied dat bestemd was voor bebouwing was op dat moment in oppervlak groter getekend dan dat uiteindelijk gerealiseerd zou worden. Dat had te maken met de belangrijkste ambitie van de gemeente: veel woningen realiseren.

In dit uitbreidingsplan lag het terrein zuidelijk van de Karnemelksloot, een belangrijke waterloop voor de waterhuishouding in het gebied. Noordoostelijk en noordwestelijk lagen gronden die niet werden bestemd tot woongebied maar tot recreatiegebied. Westelijk en zuidelijk liep een tracé van een geprojecteerde nieuwe autoweg, waarvan de ligging gedurende de planvorming nog zou wijzigen. Het tracé van deze weg week iets af van het tracé in het streekplan (Voorontwerp Streekplan Gooi- en Vechtstreek, 1964), maar dat was een verbetering volgens een van de betrokken organisaties: de vereniging tot behoud van natuurmonumenten.

Oostelijk lag de gemeente Bussum, waar een smalle groene buffer tussen de te bouwen woonwijk en de bestaande villabuurt Het Spiegel werd vrij gehouden. Dwars daar doorheen tekenden de ontwerpers een belangrijke verbindingsweg tussen de wijk en Bussum. Die buffer, ‘afschermend groen’ genoemd, was onderdeel van een groter geheel, een groene gordel rondom de wijk die de nieuwe woonbebouwing aan het zicht onttrok.

Op de eerste schetsen heeft de wijk nog niet de kenmerkende bloemkoolstructuur. Op een schetsmaquette werd een mogelijke verkaveling met bebouwing voorgesteld.

Een meer landschappelijke inpassing in 1971

In 1971 stelde de Stedenbouwkundige Dienst een nieuw plan in hoofdzaken op. Doel was een betere landschappelijke inpassing van de wijk en behoud en benutting van bestaande bebouwing. In de eerste plaats was het bebouwingsoppervlak verkleind ten opzichte van het plan van 1964. In het nieuwe voorstel was een belangrijke historische weg, de Melkmeent vrijwel ongemoeid gelaten. De Melkmeent liep als Melkweg vanuit de kern van Hilversum naar de noordwestelijke strook en zou in het eerdere plan door de nieuwe wijk worden doorbroken. Een belangrijke historische identiteitsdager van het buitengebied zou dus worden behouden.

Een nieuw, kenmerkend, element van het voorstel van 1971 was de ligging van de oostelijke ontsluiting voor autoverkeer, de Hilversumse Meentweg, die als een oostelijke randweg was verbonden met Bussum en Hilversum.

De groene buffer was aangevuld met een aan te leggen waterloop rondom de wijk, waardoor de wijk bijna het karakter van een eiland kreeg. En de wijk kreeg een centrumzone met centrale voorzieningen met noordelijk en zuidelijk daarvan een woonbuurt: de noordlob en de zuidlob. In de centrumzone ging wel historische bebouwing verloren.

De reductie van het bebouwingsoppervlak en de concentratie van bebouwing aan de oostzijde betekende het behoud van

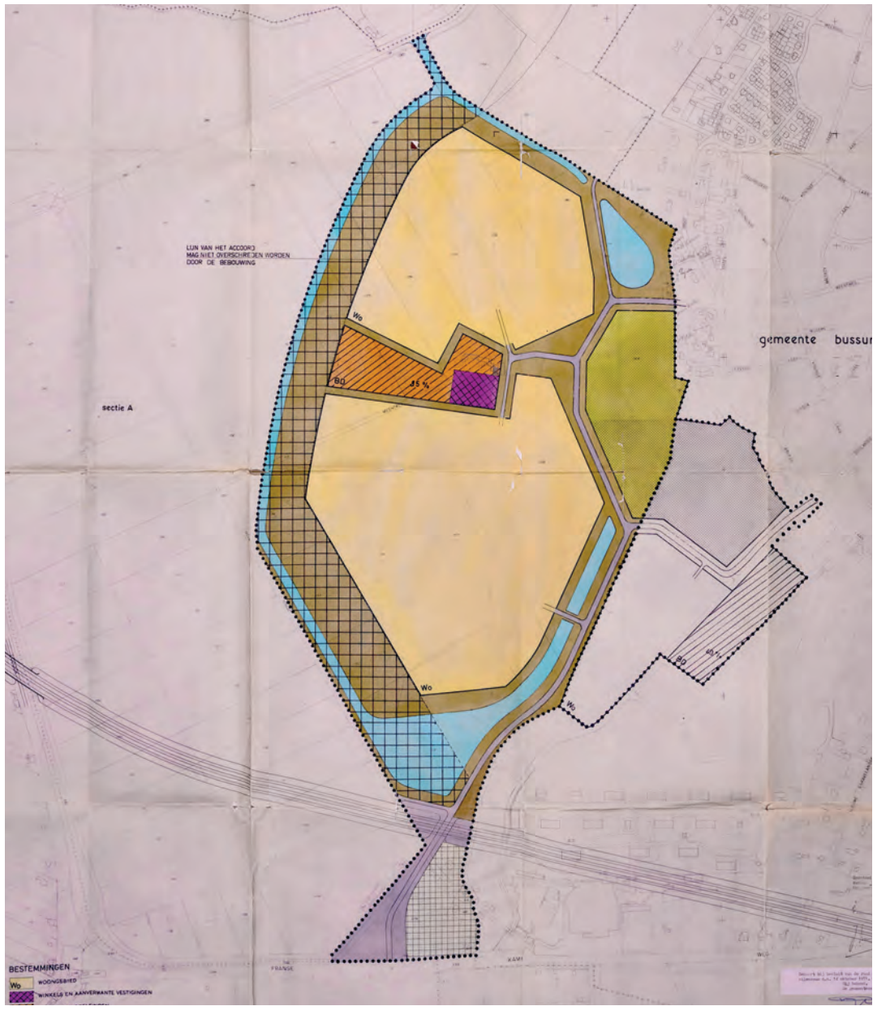

1971: Bestemmingsplan Hilversumse Meent, 6 oktober 1971, door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. De hoofdelementen uit dit plan zijn gerealiseerd.

1971. Maquettefoto van een indicatieve verkaveling van de Hilversumse Meent en een gedeelte van Bussum. In deze periode kwam de stijl het Structuralisme op en werden nieuwe woningtypen ontworpen. Het structuralistische voorstel is niet uitgevoerd.

Eerste werkzaamheden op de bouwplaats in de wijk.

een westelijke strook agrarisch gebied. Die strook waarborgde de hoofdzakelijk groene continuïteit van de buitens van 's-Graveland, het Ankeveens polder- en plassengebied en het Naardermeer. In de toelichting bij het bestemmingsplan schreven de auteurs dat er vooral aan de westzijde een 'landschappelijke afsluiting' moest komen en dat de bebouwing om diezelfde reden uit 'overwegend laagbouw' moest bestaan. Dat betekende in de praktijk een groene gordel en maximaal drie lagen om te voorkomen dat de bebouwing boven de aan te planten bomen uit zou steken. Deze opzet zou in grote lijnen worden gerealiseerd.

Tussen Bussum en de nieuwe wijk werd een groene zone onbebouwd gelaten. Op het plan uit 1971 werd het zuidelijk deel van de zone, behorend tot de gemeente Bussum, nog bestemd voor bebouwing. Het is nu een strook natuurgebied, toegankelijk voor wandelaars.

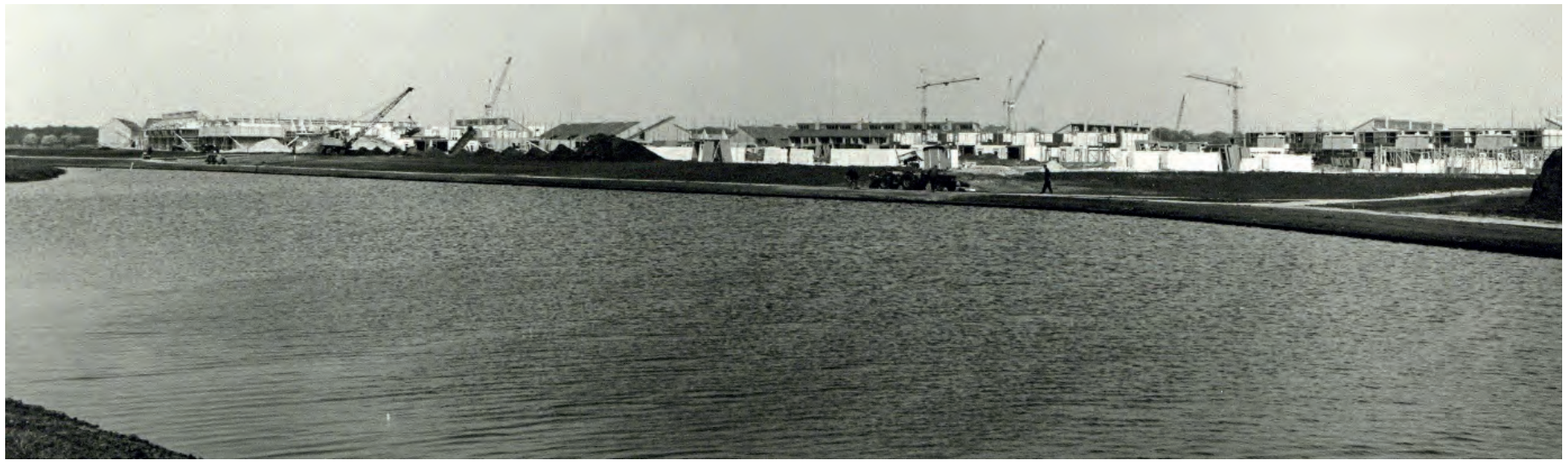

Groengordel in aanleg bij de noordlob van de Hilversumse Meent; links woningwetwoningen, rechts premiekoopwoningen, 1974.

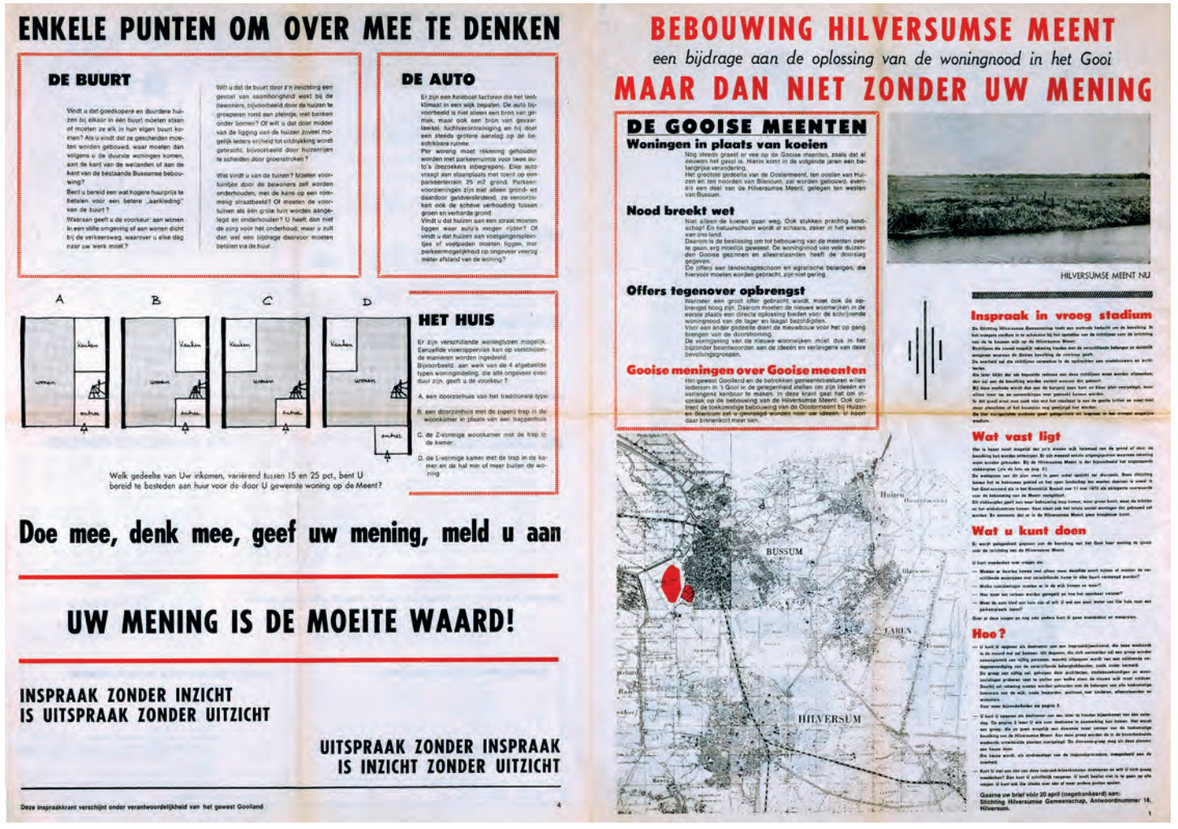

Het bebouwingsplan werd ruimtelijk in sterk mate begeleid door twee groenelementen: De westelijke groenzoom als scheiding tussen de bebouwing en het landschap en passend bij de aanleg van de 's Gravelandse buitenplaatsen. En de oostelijke groenzone tussen de nieuwe bebouwing en de reeds aanwezige bebouwing van Het Spiegel, die van elkaar onderscheidend moesten zijn.
De werkzaamheden startten in 1972 met het bouwrijp maken van het terrein door het ophogen van de gronden met zand. In 1973 kon men gaan bouwen.

Inspraak van de burger bij realisatie

Nieuwe benadering

Een relatief nieuw fenomeen tijdens het ontwerpproces was de wijze waarop inspraak was georganiseerd. De omwonenden en toekomstige bewoners kregen van het begin af aan inspraak in de plannen. Ook op nationaal niveau was inspraak bij de inrichting van de woning en de woonomgeving kenmerkend voor de jaren zeventig.
Hier werd de inspraak van bovenaf, door de overheid, geïnitieerd omdat het een nieuwe wijk betrof. In stadsvernieuwingsgebieden, waarbij het ging om vernieuwing in de bestaande leefomgeving, werd dit in de jaren zeventig vaak door de bewoners zelf (verenigd in bewonersorganisaties) of soms door de architecten georganiseerd.

Pagina's uit een informatiefolder over de inspraakprocedure Hilversumse Meent, 1970-1971.

Inspraak Hilversumse Meent

In 1970-1971 zette de gemeente samen met een werkgroep - de Stichting Hilversumse Gemeenschap - een procedure op om omwonenden en toekomstige bewoners inspraak te geven. De stichting stelde een informatiefolder op en hield een enquête om informatie te verkrijgen over woonwensen. Naast de enquête organiseerde zij nog andere werkvormen, zoals 'hearings', een 'simulatiespel' en een 'steekproefvergadering'. Dat de werkwijze interessant genoeg was voor het vakgebied blijkt wel uit het gegeven dat al in 1970 een uitgebreid artikel over het proces van de werkwijze verscheen in het nationale blad Wonen, van de Stichting Wonen.
De resultaten van die inspraak zijn samengevat in de bundel: De Hilversumse Meent – een inspraakprocedure. Het proces leidde tot inzicht in voorkeuren en tot aanbevelingen, waarvan een aantal is gerealiseerd.
Een van de aanbevelingen was scheiding van autoverkeer en voetpaden. Dat was niet alleen voor de (verkeers-)veiligheid, maar ook vanwege groeiende inzichten in de gezondheid: lawaai en uitlaatgassen waren ongezonde neveneffecten van autoverkeer. Bovendien stimuleerden voetpaden en erven sociaal contact. De bewoners wilden geen saaie, rechte woningblokken.

Om monotonie te vermijden was werd de aanbeveling gedaan de woonblokken en de woningen verspringend van elkaar te bouwen. Over de financiën kregen de bewoners weinig zeggenschap. In 1971 was het woonprogramma gericht op 1650 woningen. Op basis van de financieringsvorm waren er drie hoofdgroepen woningen: 55 procent woningwetwoningen (sociale huur), 30 procent premie bouw (gesubsidieerde koopwoningen), en 15 procent ongesubsidieerde huur- of koopwoningen.
In 1973 werd het plan herzien en wijzigde de verhouding naar 40 procent sociale huur en 45 procent premiebouw. Het aantal woningen in het duurste, ongesubsidieerde segment, bleef ongewijzigd (15 procent).

Bij het ontwerpen van de Hilversumse Meent is een participatiesessie gehouden waarbij 200 respondenten twee dagen lang input gaven aan het ontwerp van de meent. Deze 200 respondenten kwamen overeen met de doelgroepen die er kwamen wonen, voornamelijk gezinnen. De resultaten van de participatiesessie zijn gebundeld in "De Hilversumse Meent – een inspraakprocedure", uitgebracht door de Stichting Hilversumse Meent.
Aan de ligging van de woningen moet bijzonder veel aandacht geschonken worden. Vroeger regen de woningen zich aaneen, aan bestaande paden. Langzamerhand ontstonden zo straten. Aan dit beeld is men vertrouwd geraakt en tot op vandaag worden nog steeds woningen tot straten geformeerd.
Nu niet meer wordt gebouwd aan eenmaal bestaande paden, doch berijdbare elementen van een woonwijk, evenals woningen zelf "uit het niets" moeten worden geschapen, is er alle aanleiding te komen tot een functionele verdeling in berijdbare elementen met een stroomfunctie (wegen), en berijdbare elementen met een erffunctie.
De scheiding van deze elementen is noodzakelijk uit verschillende overwegingen: de veiligheid van de weggebruikers enerzijds en het woonmilieu anderzijds. Bij een goed woonmilieu passen niet lawaai en uitlaatgassen producerende machines. Het streven moet gericht zijn op een zo gezond mogelijke ligging van de woningen. Hieronder moet mede verstaan worden een zo goed mogelijk sociaal contact.
Ten aanzien van de woonstructuur is men van mening dat er meerdere woonstructuren in de Hilversumse Meent moeten komen. Voor één van deze structuren heeft men een duidelijke voorkeur, namelijk: woningen liggend aan straten en met verspringende voorgevels. Voor de andere structuur of structuren heeft men geen voorkeur. De variatie in de opzet van de wijk spreekt bijna alle respondenten aan: men is bang voor een monotone structuur.
Ook binnen één structuur willen de respondenten het monotone zoveel mogelijk vermijden en daarom pleit de meerderheid voor herkenbaarheid van de woningen binnen één structuur.

Conclusies participatie

Groen

De respondenten zijn bereid een stuk privé tuin af te staan, ten behoeve van meer openbaar groen in de wijk. Zij pleiten voor een smalle groengordel om de Hilversumse Meent heen en het situeren van de rest van het groen in de wijk.

Ligging en indeling van de woningen

Er moet aandacht worden geschonken aan de herkenbaarheid van de woning en de eentonigheid moet vermeden worden. De herkenbaarheid kan vergroot worden door variatie in woningtype, in soorten groenvoorzieningen, in plaatsing van de woningen en kleureffecten. In de weekends ontstond de idee ten aanzien van de soort woning, een homogene structuur te realiseren met betrekking tot het groepje woningen, maar een heterogene structuur met betrekking tot de buurt.

Woonstructuur

De woonstructuur, die het meest bij de respondenten aanslaat, is die waarbij de woningen aan de straten liggen en verspringende voorgevels hebben. Van de respondenten is 44% hier een voorstander van. Deze voorkeur duidt erop dat bij de respondenten een verlangen aanwezig is naar herkenbaarheid van de eigen woning en een doorbreken van monotone structuren. De meer monotone structuren worden veel minder als wenselijk gezien. Dit verlangen naar het doorbreken van het monotone, naar variatie in de structuren en meer herkenningspunten in de wijk. De conclusie, ten aanzien van de wens van de respondenten met betrekking tot de woonstructuur van de Hilversumse Meent, kan dan ook luiden: breng variatie aan in de woonstructuur van de Hilversumse Meent, door woningen liggend aan straten met verspringende voorgevels te bouwen en door meerdere structuren in de Meent te realiseren.

Afsluiting van de Hilversumse Meent

In overgrote meerderheid zijn de respondenten van mening dat men de bestaande voorzieningen tussen 't Spieghel en de Meent niet tegen de vlakte moet gooien, maar juist deze boerderijtjes en de rozenkwekerij moet integreren in de aan te leggen groengordel. Deze groengordel zouden de respondenten ook graag onderbroken zien door enkele doorkijkjes, waardoor de Hilversumse Meent geen geïsoleerde wijk dreigt te worden. De opvatting die de respondenten hier naar voren brengen is: Maak van de Hilversumse Meent een aardige en mooi uitziende wijk, dan behoeft deze wijk niet door een groengordel van de rest van het Gooi te worden afgeschermd.

Uitgangspunten ontwerp

Plan bevat geen bebouwing hoger dan 3 bouwlagen.
Plangebied beperkt zich aan de westzijde exact tot het voor bebouwing aangegeven gebied en de ten westen daarvan gelegen landschappelijke overgangszone.
In hoofdzaak zal de bebouwing bestaan uit eengezinswoningen.

Schets groengordel, 18 oktober 1972.

Meningen van respondenten samengevat:

- *de helft van de respondenten zou naast de eengezinswoningen ook graag drie lagenbouw terug zien,*
- *de personen uit de woningwet en premie sector geven de voorkeur aan het door elkaar bouwen van hun woningen. De personen uit de vrije sectoren zien liever hun woningen bij elkaar gepland, een grote meerderheid is voorstander van het door elkaar situeren van verschillende bevolkingsgroepen,*
- *de respondenten willen verschillende woonstructuren in de wijk en één daarvan moet in ieder geval een structuur zijn, waarbij de woningen aan een straat worden gepland en verspringende voorgevels bezitten,*
- *een meerderheid stelt het op prijs dat de eigen woning binnen een woonstructuur herkenbaar is,*
- *de respondenten willen de bestaande afscheiding tussen 't Spieghel in de meent handhaven en een groengordel met doorkijkjes om de wijk heen,*
- *zowel bij de soort woning als bij de soort tuin overheerst het verlangen naar privacy: men wil geen doorzonhuis en geen open privé tuin,*
- *de respondenten geven de voorkeur aan een flexibele of semi-flexibele indeling van de woning.*

Wijkraad en meentraden

Bij de uitvoering van de plannen waren de bewoners ook betrokken. In 1978-1979 reageerden bewoners van de zuidlob bijvoorbeeld op de details van de inrichting van de openbare ruimte van de woonerven, zoals de situering van parkeerplaatsen en de vormen van verkeersdrempels. Ook reageerden de bewoners op de keuze van bomen bij de woningen. Voor elke meentbuurt werd een meentraad in het leven geroepen, geïnstitutionaliseerd als een stichting. De meentraden vertegenwoordigden de bewoners bij wijkaangelegenheden. Aanvankelijk, bij de oprichting in 1976 waren zes specifieke werkgroepen gevormd, zoals de werkgroep 'ontspanning en recreatie' en 'verkeer', maar dat bleek te complex. De werkwijze met werkgroepen werd daarom al snel opgeheven. Er kwam een ander systeem voor in de plaats. Sinds 1978 was elke bewoner automatisch lid van de Stichting Wijkraad Hilversumse Meent. Vanaf dat moment kon iedereen via de wijkraad een mening kenbaar maken.

BOUWGESCHIEDENIS

Groengordel

Het groenontwerp kreeg als essentieel element veel aandacht. De groengordel om de Hilversumse Meent kwam met name tot stand door de wensen en eisen van de natuurorganisaties en de toekomstige bewoners. De wijk zou zich niet alleen achter deze groengordel verschuilen, de wijk vanuit de omgeving haar groene aanzicht geven en de bebouwing aan het zicht onttrekken, maar zou ook als recreatiegebied voor de wijkbewoners dienen.

Wijkpark

Aan de westzijde kreeg de groengordel vorm als een groot wijkpark. Een padenstelsel ontsluit de groene gordel, de gegraven waterloop met eilandjes verhoogt het recreatiekarakter.

Watersingel

De Hilversumse Meent is laaggelegen en een kwelgebied. Een watersingel in de groengordel omringt de hele wijk, met uitzondering van een deel in het noordoosten. Aan de westkant, op de overgang naar het veenweidegebied, is de watersingel breed. Langs de oostzijde is deze smaller, waar een groene strook met bomenaanplant de wijk afgrenst.

Wiggen en lobben

Vanuit de groene gordel lopen groene wiggen de wijk in. In het noordelijke deel (noordlob) en het zuidelijke deel (zuidlob) van de wijk heeft het groen een verschillend karakter, samenhangend met de planvorming die in de zuidlob volgens de stedenbouwkundige dienst meer geïntegreerd plaats vond. In de noordlob is het groen bij de woningen wat ruimer en opener, met meer doorzichten. In de zuidlob ontbreken ruimere doorzichten en is het groen meer omsluitend. Hier dwaalt de wandelaar meer door het groen in de woonbuurten. Ook is hier de overgang tussen particulier groen en openbaar groen diffuser.

Schets groengordel, 27 september 1973.

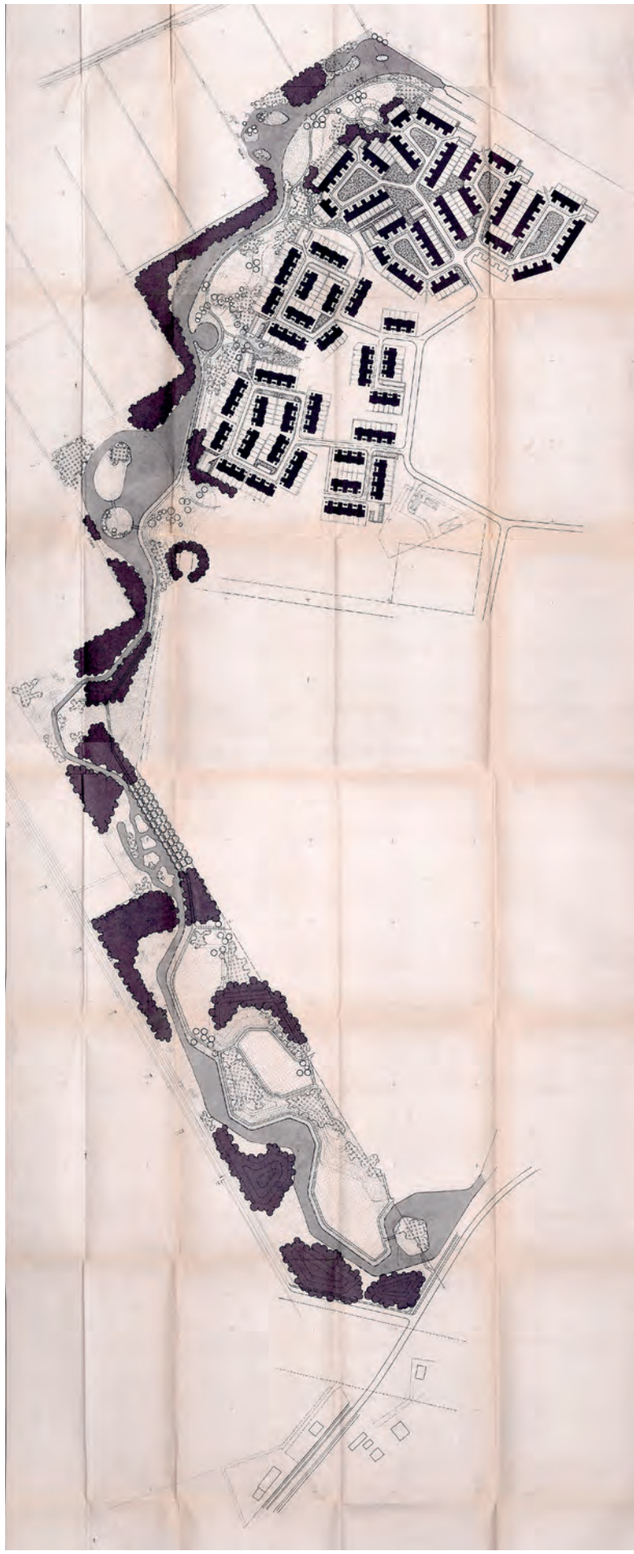

Aanleg groengordel, 1974.

Zicht op de begroeide groengordel
met doorzicht naar het weidegebied.

Wonen

Woonkwaliteit en sociale interactie

Het groen, de paden, tuinen en de woningen in de meenten bezitten een grote samenhang. De achterliggende gedachte van die samenhang in vormgeving is dat deze in belangrijke mate bijdraagt aan de belevingswaarde en woonkwaliteit. Een bewoner moest niet alleen in de woning zelf gelukkig, gezond en veilig kunnen zijn en waardevolle sociale contacten hebben, maar ook daarbuiten, in de buitenruimte of woonomgeving. Daarom besteedde de stedenbouwkundige dienst veel aandacht aan dit thema en probeerde daar ook de architecten voor te winnen bij het ontwerp van de buurten. Ze creëerden met de vormgeving en inrichting van de bestrating en het groen een prettige verblijfsruimte en een huiselijk of geborgen gevoel in de buitenruimte. Sociale interactie en ontplooiingsmogelijkheden stimuleerden ze door zitjes, plekken en muurtjes te introduceren.

Eerste ontwerpen voor de noordlob,
24 december 1971.

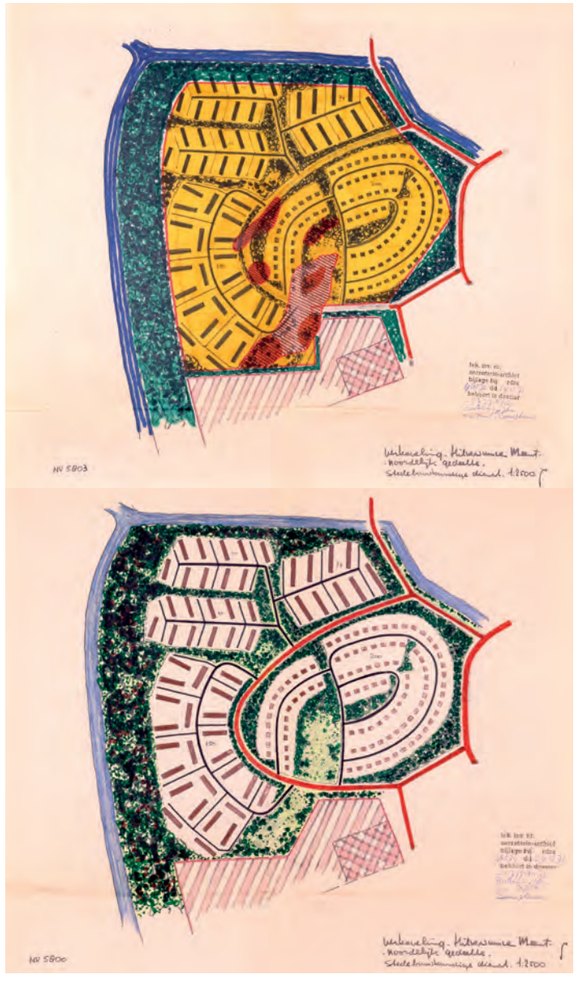

Om een zo goed mogelijke samenhang te krijgen tussen stedenbouw (verkaveling) en architectuur (woningen) gaf de gemeente architecten en opdrachtgevers zeggenschap over de invulling van de bouwvelden. Overigens verliep dat proces aanvankelijk moeizaam. In 1971 klaagde Van Nifterik dat voor de invulling van de eerste velden in de noordelijke lob vooral standaardontwerpen waren voorgesteld, die bovendien van matige architectonische kwaliteit waren. De plannen bleven alleen binnen de financiële kaders. Het doel, het komen tot een volledig op elkaar afgestemd zijn van woontype en situatie werd op deze manier niet gehaald. Vanwege de woningnood stelde Van Nifterik daarom aan burgemeester en wethouders voor een zo klein mogelijk aantal woningen wel te realiseren en voor de andere buurten meer eisen te stellen aan de kwaliteit van de teams van opdrachtgever en architect en aan de ontwerpen.

De noordelijke lob

De noordelijke lob van de Hilversumse Meent werd als eerste gerealiseerd. Vanaf 1972 werd hier een derde van het totaal aantal woningen van de wijk gerealiseerd. De eerste woningen waren woningwetwoningen in eenheden van 170-210 woningen. Hier bouwden in hoofdzaak drie opdrachtgevers. De Centrale Woningbouwvereniging Gooiland en de stichting Het Gooi en Omstreken bouwden woningwetwoningen. Aan de westzijde bouwde de Stichting Woningbouw 1968 (ook wel ‘Stichting Woningbouw Industrie’) premiewoningen. De woningen staan in relatief korte en rechte stroken, die schuin ten opzichte van elkaar zijn gesitueerd rond pleintjes en hoven. Daarnaast werden aan de Kruidenmeent en Bloemenmeent vrije-sector woningen gebouwd: vrijstaande woningen en twee-onder-een-kap woningen naar ontwerp van diverse architecten.

Ontwerp noordlob, 28 januari 1972.
Het plan is dooraderd met groen en
de de rijtjes woningen zijn niet meer
monotoon.

Bestemmingsplan noordlob Hilversumse Meent, Stedenbouwkundige Dienst gemeente Hilversum, 1972.

Uitwerkingsplan voor een deel van de noordelijke lob: Klavermeent, Distelmeent en Grasmeent, verschillende typen woningen, Bureau voor architectuur en ruimtelijke ordening J. Martini, 1972.

De zuidelijke lob

De samenwerking tussen de gemeente, opdrachtgevers en architecten verliep bij de realisatie van de zuidelijke lob veel beter. Hier kreeg het streven naar de visueel aantrekkelijke, verspringende bouw wel duidelijk gestalte. De overgang tussen woning (privé) en straat (openbaar) is gevarieerder vormgegeven, met ruimtelijk boeiende overgangen. Voor de woningwetsector bouwden hier onder meer de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland en de Stichting Gooi en Omstreken (ontwerpkoppel met Centrum voor Sociale Woningbouw). De Centrale Woningbouwvereniging Gooiland en Stichting Woningbouw 1968 bouwden ook premiewoningen, ontworpen door architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen.

Exploitatie deel van de zuidelijke lob Hilversumse Meent, Stedenbouwkundige Dienst gemeente Hilversum, 1974.

Goudwespmeent, ontworpen door Zuiderhoek en Van der Veen.

De Hilversumse Meent met aanduiding gerealiseerde bebouwing. In het meest zuidelijk deel moet nog een deel bebouwd worden, Stedenbouwkundige Dienst Hilversum, ongedateerd, ca 1979.

Experimenteel wonen, de Wandelmeent

Een bijzondere vorm van opdrachtgeverschap lag ten grondslag aan de Wandelmeent, gerealiseerd op initiatief van een woongroepengemeenschap: de Stichting Centraal Wonen. Dit was zelfs het eerste project van deze nationaal opererende stichting. Architectenbureau Leo de Jonge en Pieter Weeda bedacht voor de Wandelmeent een flexibel systeem van woningen met gedeelde functies en collectieve ruimtes in een eigen, onderscheidende architectuur.

De Wandelmeent, experimenteel wonen voor woongroepen, in aanbouw.

Schaarmeesterspad, gezien vanaf de Melkmeent en vanaf het pad zelf.

EEN RIJK SCALA AAN BUURTEN (MEENTEN)

Buurten, woningen en wonen

Het merendeel van de woningen in de Hilversumse Meent zijn eengezinswoningen van twee lagen met kap met voor- en achtertuinen. Ze zijn geclusterd in buurten, de meenten, die een eigen identiteit hebben maar met elkaar een geheel vormen. De woningen zijn vooral op de hof en het woonerf georiënteerd. Groene veldjes, pleintjes met speel- en verblijfsvoorzieningen en sportveldjes spelen in de buurten een belangrijke rol. In de loop der tijd zijn woningen incidenteel op particuliere basis wel uitgebreid, maar als dat binnen de structuur van het oorspronkelijke ontwerp plaats vond, valt dat in het huidige straatbeeld nauwelijks op.
De diverse meenten in de wijk hebben allemaal een eigen karakter. De afwisseling ontstaat door de variatie in woningontwerp, woningtype, oriëntatie en samenhang met het ontwerp van de openbare ruimte.

De Hilversumse Meent rond 1980.

1. Distelmeent, Klavermeent, Grasmeent

De woningen staan in korte stroken gegroepeerd rond pleintjes. De tweelaagse woningen met kap zijn ontworpen als (drie) verschillende typen doorzonwoningen, met een ongedeelde woonkamer van voorgevel tot achtergevel. Het ontwerp van de eengezinswoningen is van architectenbureau voor architectuur en ruimtelijke ordening J. Martini, uit 1972. De woningen hebben uitgebouwde volumes aan de ‘voorkant’ met de ingangspartij en de buitenberging. Parkeren vindt aan die zijde plaats op het eigen erf. De andere zijde is hoofdzakelijk georiënteerd op collectief groen met voetpaden. De pleinen zijn verschillend ingericht met groen en speelelementen voor kinderen.

Grasmeent.

Distelmeent.

Klavermeent.

Grasmeent tijdens en na de bouw,
1973.

Varenmeent.

Grasmeent.

Varenmeent.

2. Varenmeent, Rietmeent, Kroosmeent, Mossenmeent

De woningen hebben een garage aan de straatzijde (woonerfzijde), in een uitgebouwd volume met doorgezet laag schuin dak, dat integraal onderdeel is van de woning. Aan de andere zijde is de woonkamer georiënteerd op de particuliere tuin die grenst aan wandelpaden. De rechte stroken komen gevarieerd over door de afwisseling in volume als onderdeel van de gevelcomposite. Het zadeldak wordt bijvoorbeeld gebroken. Baksteen wordt gemengd met houtafwerking. De woningen van architect J. Kooij zijn geclusterd in eenheden die als eilanden overkomen. De groengordel wordt tussen de eenheden doorgetrokken en voorzien van paden. De woningen zijn met de auto bereikbaar via twee straten. Langs de randen, weggewerkt in het groen, zijn compacte parkeervelden.

Mossenmeent.

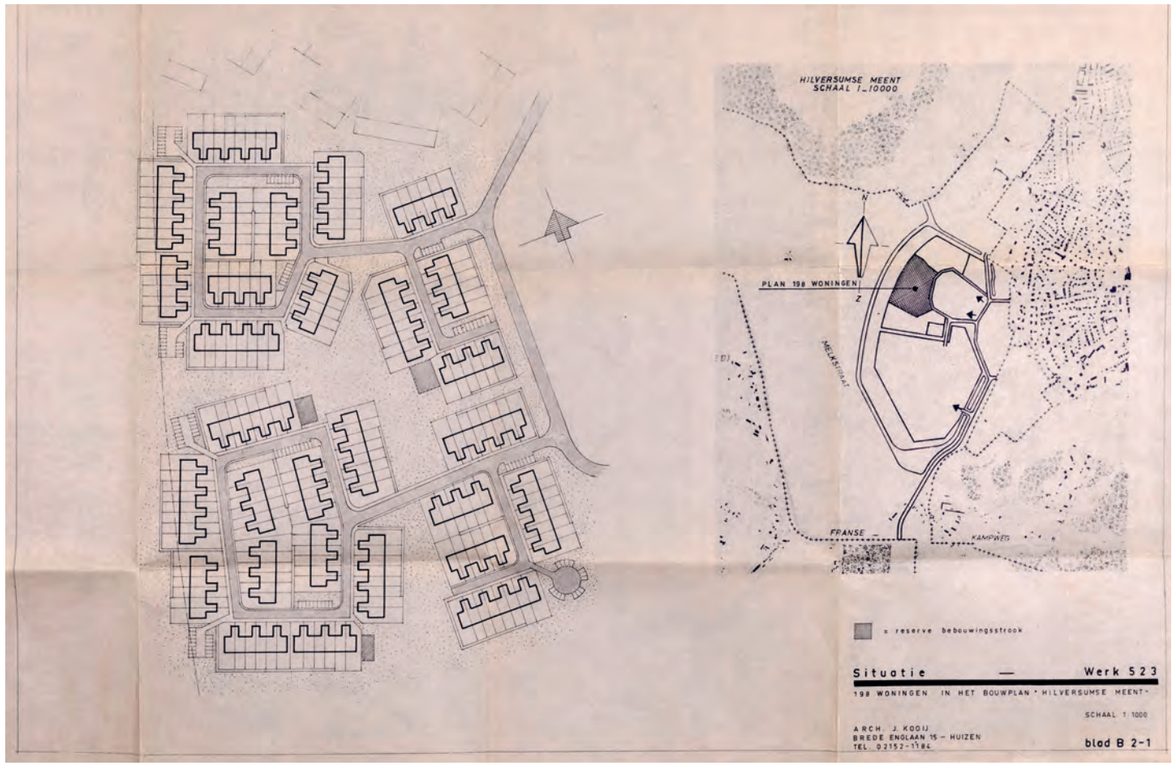

Architect J. Kooij ontwierp de woningen in 1973.

Rietmeent - Varenmeent

Varenmeent.

3. Lissen-, Biezen-, Pluimen- en Zeggemeent

De woningen in verschillende typen zijn gebouwd langs paden, met een achterzijde aan rechte woonerfstraten en een andere zijde grenzend aan grote particuliere tuinen. Met vrijstaande gemetselde bergingen wordt een afscheiding gemaakt tussen eigen tuin en woonerf. De rechte stroken eengezinswoningen, kort en licht verspringend, zijn geordend op een orthogonaal grid. Aan de zuidrand, vlakbij het winkelcentrum, zijn drie stroken ouderenwoningen aan de Zeggemeent. Deze eenlaagse stroken zijn gegroepeerd rond een halfopen hof. Diagonaal door de buurt loopt een wandelpad door een groenzone waaraan ook een speelplaats is gelegen. Het woningontwerp uit 1973-1974 is van architect F.J. Armbrust van het Centrum voor Sociale Woningbouw voor Stichting Woningcorporaties Gooi en Omstreken.

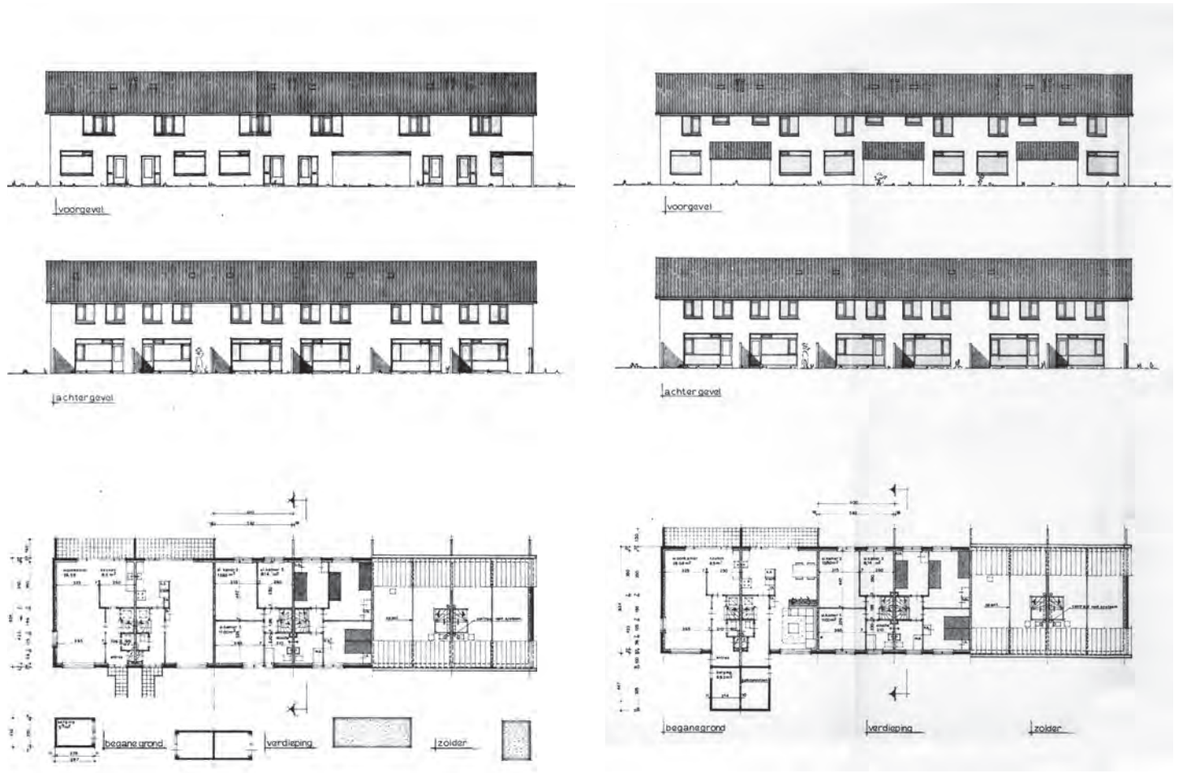

Gevelindeling en plattegronden woningen, F.J. Armbrust.

Bouw Lissenmeent, 1976.

Bloemenmeent 6, architectenburo ir. H.N. van Wijk, 1974.

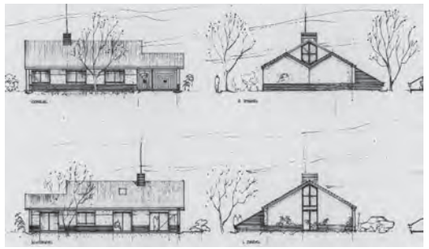

Kruidenmeent 27, architect onbekend, 1975.

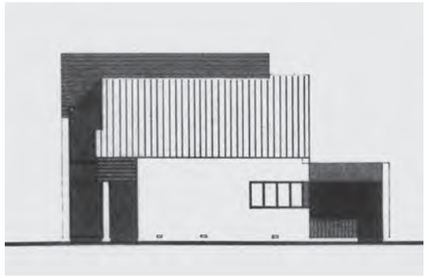

Kruidenmeent 11, architect J. Moolhuysen, Baarn, 1974. Het aan de straat gelegen deel is verhoogd.

4. Kruidenmeent, Bloemenmeent

De Kruidenmeent en Bloemenmeent hebben vrijstaande en twee-onder-een-kap vrije sector woningen met tuin rondom. De ontwerpen zijn van verschillende architecten. De kavels zijn gegroepeerd langs een loom gebogen route door de buurt, en slechts vanaf een kant toegankelijk voor de auto. Parkeren vindt plaats op het erf, soms onder een carport, of langs de woonerfstraat.

Kruidenmeent 17, architectenburo Elshuis, Hilversum, 1974.

5. Wandelmeent, Libellemeent, Vlindermeent

De Wandelmeent valt op door de eigen architectuur en kleuren van de bebouwing met woningen en collectieve voorzieningen. De buitenruimte is onderdeel van de leefruimte. Het ontwerp is van Leo de Jonge en Pieter Weeda. De stroken zijn in een molenwiekvorm gegroepeerd. Deze woningen van Centraal Wonen zijn typologisch bijzonder als complex voor woongroepen met collectieve functies.
Aan de Vlindermeent, waarbij een rijtje aan de Libellemeent hoort, staan premiewoningen. Ze zijn gebouwd in korte stroken en schuin ten opzichte van elkaar gegroepeerd. Ze zijn met twee zijden op de woonerfstraat georiënteerd, waardoor het straatbeeld gevarieerd is. Een van de zijden heeft een laag doorschietend dak. Verdeeld over de buurt liggen enkele pleinen.

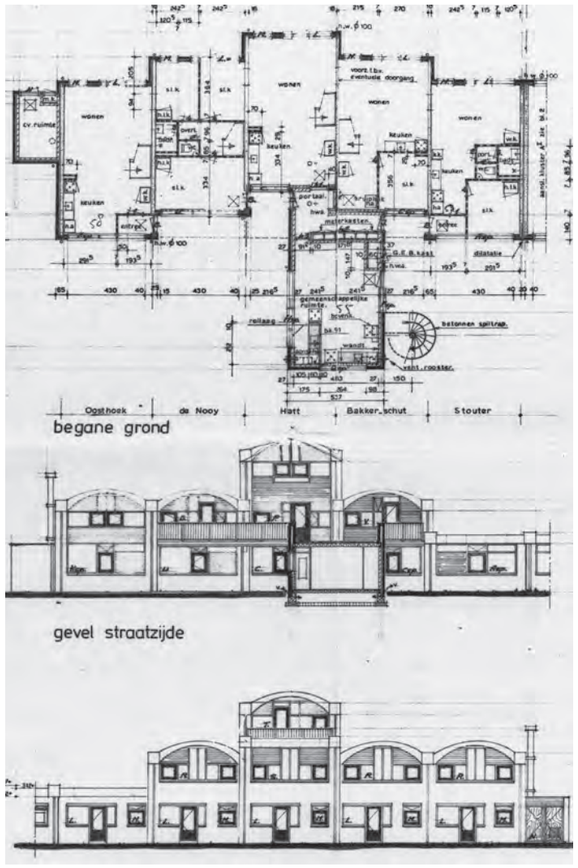

Bouwtekening en bouw Wandelmeent, 1976.

Wandelmeent.

Aan de Libellemeent staan woningwetwoningen in korte meanderende stroken. In de woningen is afwisseling gebracht door het patroon van gevelopeningen en het aan de dakrand aansluitende motief van het venster in de kopgevel. Aan de woonerfzijde zijn bergingen in uitgebouwde volumes. Parkeren is mogelijk op collectieve parkeerpleinen in de buurt, maar ook op het eigen erf of langs de woonerfstraat.
De woningen in verschillende typen aan de Vlindermeent en de Libellemeent zijn ontworpen door architecten Zanstra, de Qlerqc, Zubli, Lammertsma & Partners in 1976-1977. Ook hier is afwisseling in materiaalgebruik toegepast, terwijl de kern van gemetselde baksteen is.

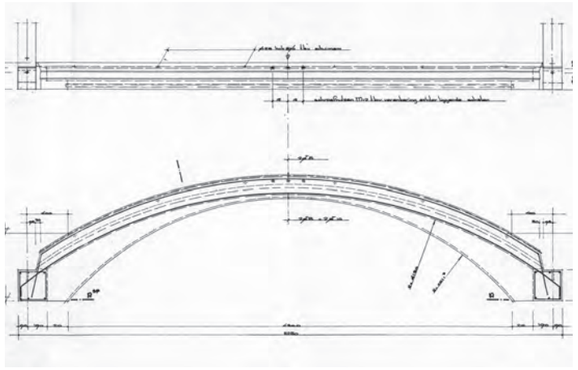

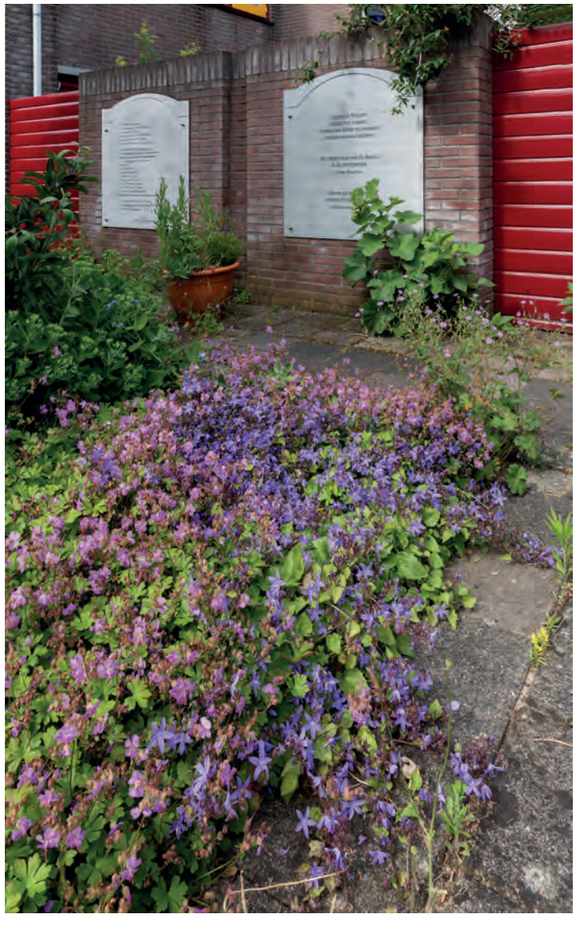

Wandelmeent.

Wandelmeent.

Libellemeent, na de bouw.

Libellemeent.

Vlindermeent.

Libellemeent.

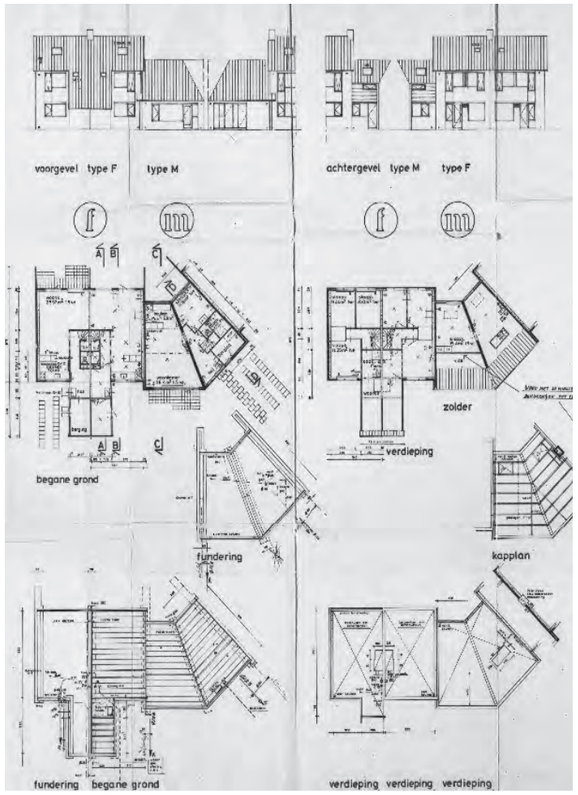

6. Krekelmeent

De Krekelmeent is een van de meenten waarbij de openbare ruimte heel vloeiend overgaat in de particuliere tuinen. De eengezinswoningen liggen in verspringende vorm en meanderen langs woonerven en wandelpaden. De woningen zelf zijn als bouwvolume gevarieerd gerealiseerd, met verspringende dakvorm en gevels. De woonruimte op de begane grond heeft een onregelmatige vorm. Berging en garage op de overgangszone tussen privaat en publiek worden verbonden met het woongedeelte door dakvlakken door te trekken. De woningen vormen een beeldbepalend complex. Architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen ontwierp de woningen in opdracht van Stichting Woningbouw 1968.

Ontwerp woningtypen premie f en m van architecten Zanstra, de Qlerqc, Zubli, Lammertsma & Partners in 1976-1977. Type m voorziet in kleinere woningen van een laag onder kap voor alleenstaanden of ouderen.

Deze kleinere en lagere woningen vormden een verbinding tussen de eengezinswoningen en zorgden voor afwisseling. Daar konden alleenstaanden en ouderen kleiner wonen tussen de gezinnen.

7. Bijenmeent, Goudwespmeent

De eengezinswoningen zijn ontworpen door architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen waarbij de woonerven vloeiend overlopen in particuliere tuinen. Door de verspringende verkaveling en de korte meanderende woonerfstraten en voetpaden komt de openbare ruimte besloten en intiem over. De woningen liggen half-verscholen in het groen. Zichtlijnen worden voortdurend afgebroken, en het vele groen zowel van tuinen als langs openbare weg geeft een zeer groen karakter aan de buurt. Het ontbreken van houten schuttingen en de vele in hoogte gevarieerde heesters en heggen versterken dit karakter positief. Dwars door de buurt lopen wandelpaden door groen, volledig gescheiden van de autoroute. Parkeren kan zowel in garage, die onderdeel is van de woning, op het eigen erf of langs het woonerf. Het oostelijk deel is gebouwd in opdracht van Stichting Woningbouw 1968, het westelijk van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland.

Presentatietekening woningen Zuiderhoek en Van der Veen, 1978. De woningen geven een krachtig beeld met dakvlakken, opgetrokken geveldelen en specifiek vormgegeven gevelopeningen en dakkapellen. Materialen baksteen, hout en dakpan zorgen voor ritme. De woningen geven intern de nodige vrijheid ten aanzien van indeling.

Vrije sectorwoningen Bijenmeent, Goudwespmeent, 1978.

Bijenmeent, ontworpen door architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen in aanbouw, in 1976. (SAGV)

Inrichting openbare ruimte is speciaal ontworpen en nog aanwezig.

Mierenmeent na de bouw.

Vaste tennistafel Mierenmeent, 1978.

8. Mierenmeent

De korte stroken woningwetwoningen in verschillende typen zijn gebouwd in 1976 naar het ontwerp van bureau J. Martini in opdracht van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland. Ze liggen met een uitgebouwd volume georiënteerd op de woonerfstraat, en met de gevel aan andere zijde gericht op de tuin en wandelpad. Gebouwd in eenlaagse en tweelaagse volumes, soms doorschietend tot een dakkap in de zolder. Door de afwisseling van schuine afdekking en platte afdekking ontstaat een gevarieerd gevelbeeld.

Hommelmeent na de bouw (SAGV)

9. Hommelmeent

In deze buurt staan zogenoemde ‘ERA-woningen’, naar de bouwer ‘ERA woningbouw J.P. van Eesteren’, een aannemingsmaatschappij. Voor het bedrijf staat het bekend als ‘ERA 104’ uit 1974. Het ontwerp is van Pieter D. Weeda, projectarchitect bij Leo de Jonge architecten. De woningen zijn gerealiseerd in twee bouwlagen met kap. Centraal in de buurt ligt een woonerfpad. Rondom dat centrale erf ligt een rondgaande straat waaraan eveneens woningen zijn gesitueerd. Met gemetselde vrijstaande bergingen wordt een afscheiding gecreëerd tussen particuliere tuin en openbare weg. De woningwetwoningen zijn gebouwd in opdracht van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland.

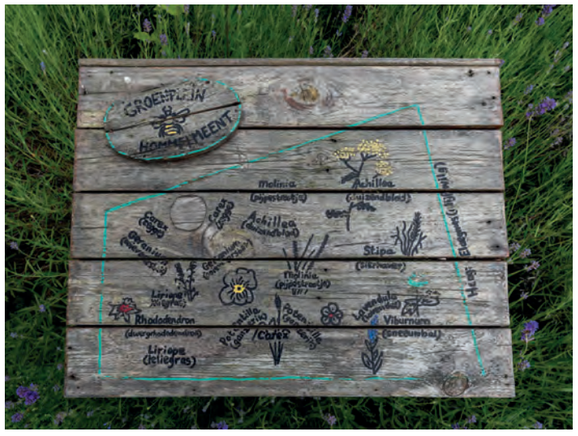

10. Meikevermeent

Deze buurt is als laatste gebouwd in de Hilversumse Meent in de periode 1976-1978. De vrije sector woningen zijn door verschillende architecten ontworpen. Er zijn twee typen woningen. Langs de rand ligt een slingerend complex van 30 woningen, verspringend gebouwd naar het ontwerp van Architektenburo Klein uit 1976. Hier loopt de particuliere tuin vloeiend over in de openbare ruimte. Het andere deel van de buurt bestaat uit vrijstaande of twee-onder-een kap woningen als uniek ontwerp. De woonerfstraat ligt in lussen in de buurt. Daardoor worden zichtlijnen afgebroken en krijgt de buurt een intiem karakter. Het ontbreken van houten schuttingen en de vele in hoogte variërende heesters en heggen versterken het groene karakter. Parkeren vindt soms plaats in de garage die onderdeel is van de woning, maar ook op het eigen erf of langs het woonerf. Op enkele plekken staan lage gemetselde muurtjes in de wijk als plantenbakken of afscheiding.
Architecten die in de Meikevermeent meerdere woningen hebben ontworpen zijn C.G.M. Hofstee, Van Erven Dorens Architecten, F. de Beer, Architectenburo Klein, Schreurs & De Bruyne, en Nic. Peet.

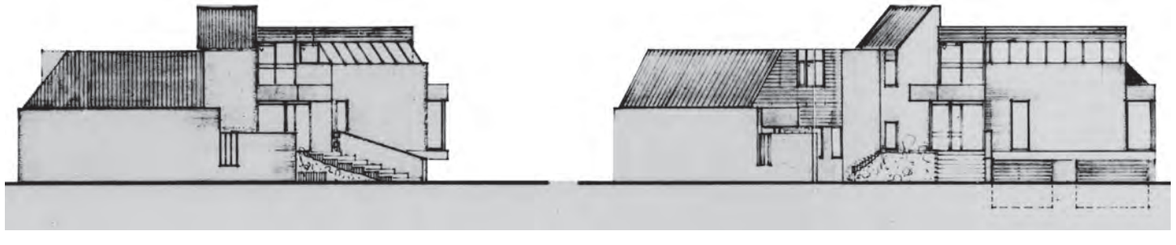

11. Vuurvlindermeent, Zuidermeent, De Meent

Centrale zone met voorzieningen

Eigen aan een bloemkoolwijk is de clustering van een mix van voorzieningen voor de hele wijk op een compact gebied. Deze centrale zone was vanaf het begin bestemd voor wijkvoorzieningen: winkelcentrum, school, kinderdagverblijf, bibliotheek, postagentschap, gezondheidscentrum, consultatiebureau, sportzaal en wijkcentrum.
Op de hoek van de Zeggemeent stond een politiepost. De voorzieningen in de centrumzone waren ruim en weids opgezet.
Ruim aanvoelende groene toegangen voor wandelaars vanuit de buurten verbinden de woonmeenten met de wijkvoorzieningen in de centrale zone. De lagere scholen en kleuterscholen met speelpleinen lagen geclusterd naast een gezondheidscentrum en een sporthal, een bibliotheek en een kinderdagverblijf. Het winkelcentrum clusterde verschillende winkels met aan een zijde parkeermogelijkheid. De ontzuiling van de maatschappij werd hier duidelijk: er werd geen kerk gebouwd. Wel een wijkcentrum waar bewoners van alle leeftijdsgroepen elkaar konden ontmoeten en het verenigingsleven zich kon ontplooien. Na een tijdelijke huisvesting, werd het definitieve wijkcentrum De Kruisdam in 1991 geopend.
In het centrumgebied werd ook een, inmiddels afgebroken, complex gebouwd voor buitenlandse werknemers. Een zorgvuldig ontworpen pompgebouw werd gebouwd zuidoostelijk van het centrum, via vensters is de functie vanaf de openbare weg zichtbaar.
In de woonbuurten werden geen voorzieningen gebouwd. Daar zijn wel speelvoorzieningen voor kinderen, ontmoetingspleintjes en parkzones. Aan de Melkmeent staat de Meentboerderij met kinderboerderij. Die is nu voor voetgangers uit de wijk ook bereikbaar via een doorgang door de groengordel aan de Westzijde (Schaarmeesterspad). In de centrale zone laat de bebouwing met o.a. de Kruisdam en de sportzaal goed het bebouwingsbeeld zien.

In 1979 bestaand centraal gebied
met - in kleur - Uitwerkingsplan
Hilversumse Meent Centrale zone,
22 februari 1979.

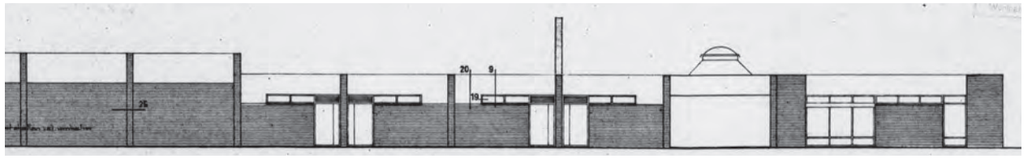

Geveltekening winkelcentrum, Van Wijk en Gelderblom Amersfoort, 1975.

Winkelcentrum, 1976.

Bibliotheek en winkelcentrum, 1980.

Balie postagentschap.

De centrale zone met voorzieningen onderging in de loop der tijd functionele en ruimtelijke aanpassingen. De atypische woonfunctie werd geïntroduceerd en nieuwbouw werd gerealiseerd in meer bouwlagen. Daardoor is dit gebied verdicht en van bouwblokken met rechte gevellijnen voorzien. De ruimte voor de toevoeging van woningen kon worden gevonden door het scholencluster met buitenruimte af te breken en een compact meerlaags schoolgebouw terug te bouwen met een plein, grenzend aan het winkelcentrum. De nieuwe woningen liggen aan trottoirs in plaats van aan woonerven. De clustering van scholen voor verschillende denominaties is opgeheven, daar is de Gooise Daltonschool voor in de plaats gekomen. Door de toegenomen bebouwing zijn de oorspronkelijke lommerrijke en weidse toegangen voor wandelaars vanuit de woonbuurten tot de centrale zone verminderd in ruimtelijke kwaliteit: de logica van de route aan de noord- en westzijde is afgezwakt. De toegang voor langzaam verkeer vanuit de Wandelmeent is in stand gehouden.
In 1999 is het winkelcentrum gerenoveerd, vanuit een behoefte aan modernisering en problemen met vandalisme.
Bij de Vuurvlindermeent is het parkeren langs een lange doorgaande straat aan de strook, in de vorm van dwarsparkeren. Bij de galerijwoningen aan de Noordermeent is het parkeren niet kleinschalig geïntegreerd, maar is een groot, ongeleed en open parkeerveld tussen blok en wijkweg aangelegd.

Politiepost aan de Zeggemeent.

Kindervakantiewerk in Hilversumse Meent.

Geveltekening complex een- en twee persoons huishoudens, Architektenburo Hartman en Eylers, 1981.

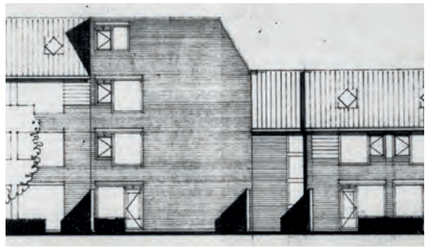

Wooncomplex voor buitenlandse werknemers.

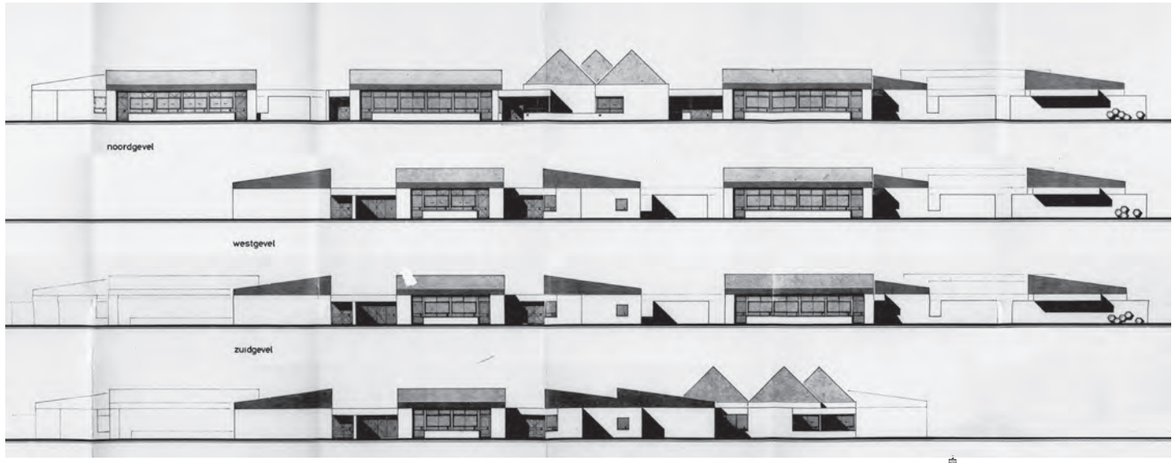

Ichthusschool, 1980 en 1997.

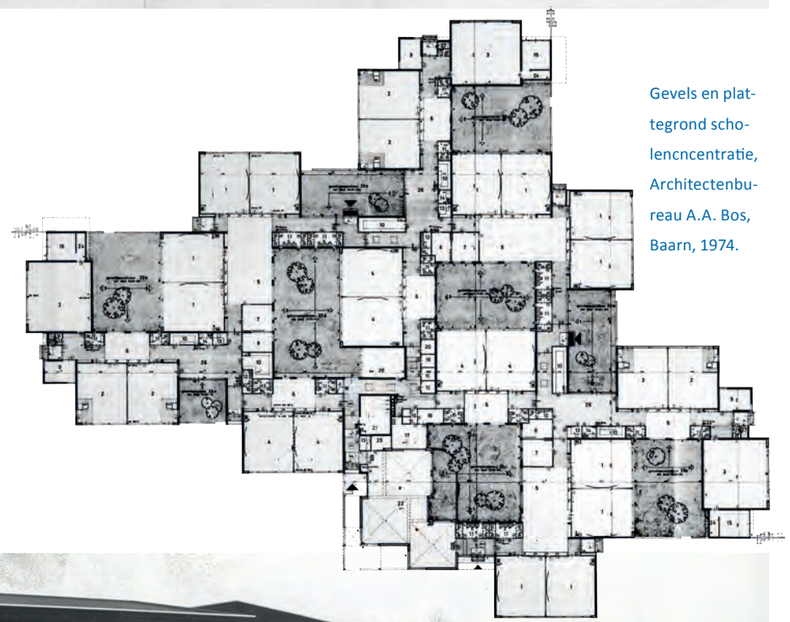

Gevels en plattegrond scholencncentratie, Architectenbureau A.A. Bos, Baarn, 1974.

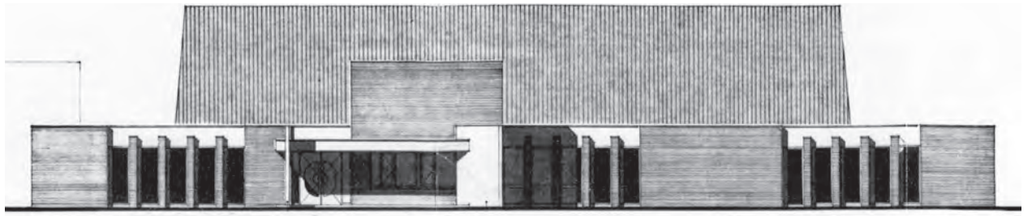

Voorgevel sportzaal, Architektenbureau A.A. Bos, Baarn, 1979.

De kinderboerderij in 1974.

Sporthal 1980.

Schaatsen op het water in de groengordel in 1982.

Gebouw van de plantsoenendienst aan de Mierenmeent in het westen van de wijk, 1976.

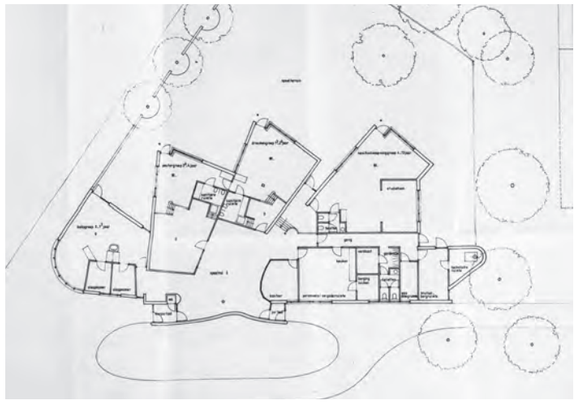

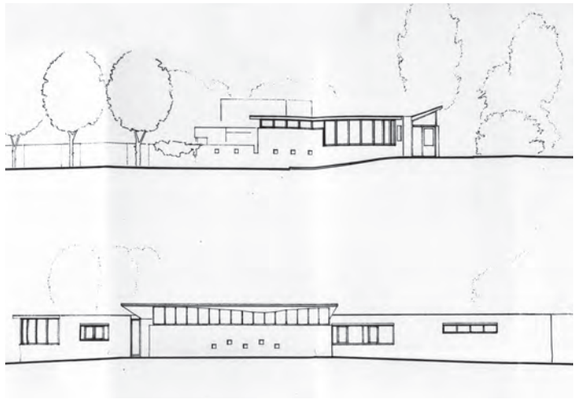

Ontwerp kindercentrum, plattegrond en gevels, Baddy Hartman Architekt BNA. 1993.

Kinderdagverblijf, 1993.

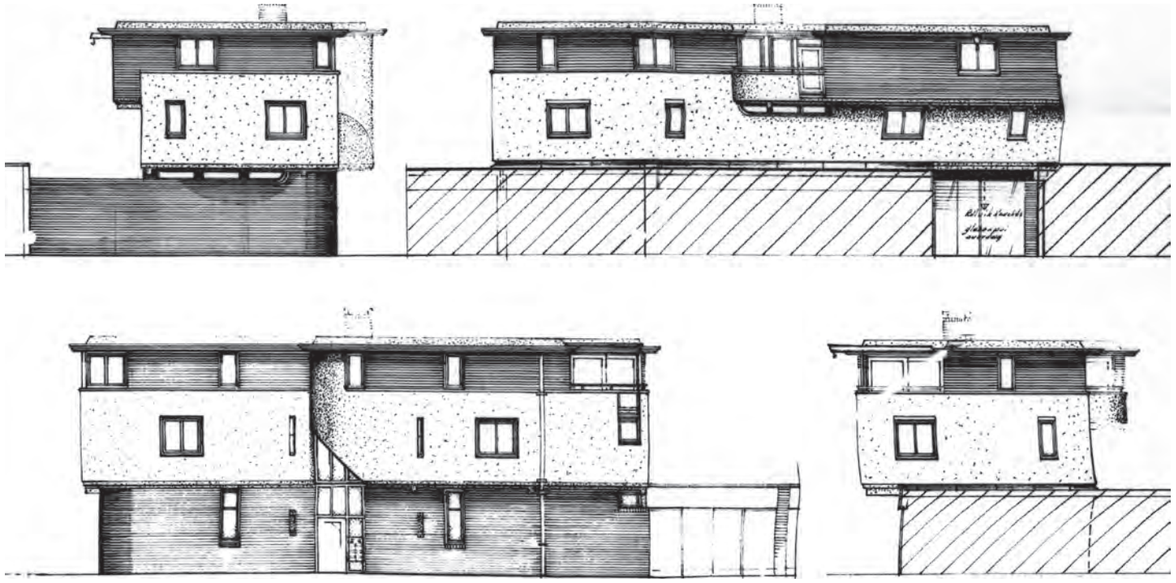

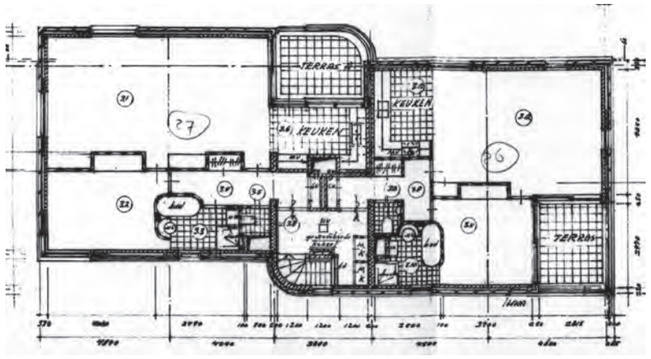

Ontwerp bedrijfspand met woningen aan winkelcentrum, architect Dick Paap, Amsterdam, 1996.

Ontmoetingspleintje met bijzondere bestrating in de zuidlob.

Samenhang en ontmoeting in de openbare ruimte

Het bestemmingsplan Hilversumse Meent uit 1971 was opgezet als een zogeheten plan in hoofdzaken, in die tijd ook wel een ‘vlekkenplan’ genoemd. Het legde de bebouwingsvelden vast en bestemmingen, maar niet de verkaveling en de bebouwing. Die werd pas later uitgewerkt. Wel spraken de opstellers zich nadrukkelijk uit over de te maken samenhang van architectuur, stedenbouw en groen. Daarbij ging het niet om de afzonderlijke elementen maar om het ‘totaal’ - dat wil zeggen een samenhangend geheel. Dit is een voorwaarde die aan het geheel gesteld moet worden: bij het gestalte geven aan het fysieke milieu dienen de ontwerpen van de onderdelen in relatie gebracht te worden met het ontwerp van het totaal. Het is een voorwaarde, dat alle ontwerpen, of het nu voor een serie van honderd woningen dan wel voor de bestrating van een ontmoetingspleintje of de beplanting en verlichting van een buurtpark is, met elkaar in relatie worden gebracht.

Weefsel van bestrating

Een bijzondere uitwerking van die samenhang betrof de openbare ruimte, die verkeer en bewonen met elkaar verbindt. Dit werd vormgegeven in het weefsel van bijzondere bestrating door de wijk. De ‘ontmoetingspleintjes’ zijn voorzien van bijzondere verharding. Ook de meeste woonerven zijn voorzien van een lappendeken aan materialen en patronen. Zelfs de verkeersveiligheidselementen zoals verkeersdrempels en paaltjes integreerden de ontwerpers in het totaalontwerp van de openbare ruimte. De inrichting van de openbare ruimte weet de woonerven met elkaar te verbinden.

Gemetselde muurtjes en de plaatsing van straatbomen in de buitenruimte dragen bij aan de verblijfskwaliteit in de buurten, zuidlob.

Zorgvuldig ontwerp

Omdat de openbare ruimte werd gezien als onderdeel van een betekenisvolle en gezonde woonomgeving is de bestrating van de woonerven zeer zorgvuldig ontworpen, vaak in wisselwerking met het buurtgroen. Verkeersremmende en belemmerende maatregelen zijn vaak geïntegreerd in de vormgeving. Cirkelvormige verhogingen en ronde betonnen zitjes benadrukken de ontmoetingspleintjes. Bij het ontwerp van de openbare ruimte op de woonerven is de scheiding tussen privaat en publiek hybride. Het onderscheid tussen stoep en rijbaan is op veel plekken niet duidelijk gedefinieerd. Er is geen stoeprand, zodat een afscheiding van de voetgangerszone ontbreekt. De verschillende gebruiken en typen ruimten lopen in elkaar over. Lange rechte lijnen ontbreken, en de veelhoekige vormen zijn daarvoor bij de bestrating in de plaats gekomen. Dat veelhoekige onderstreept het democratische karakter van de inrichting.

Hommelmeent.

Infrastructuur

De opzet van de bloemkoolwijk Hilversumse Meent wordt gekenmerkt door woonerven en hofjes met weinig doorgaand verkeer. Die verkeersluwe structuur is bewust gekozen. De buurten worden beleefd als rustige woonbuurten voor bewoners, maar als 'doolhoven' voor nieuwkomers. Vanaf de Hilversumse Meentweg aan de oostzijde functioneren twee lussen, Noordermeent en Zuidermeent, als wijkontsluitingen voor autoverkeer, met daaraan kleinere lussen voor de ontsluiting van de buurten. Deze structuur met lussen waaraan verkeersluwe woonbuurten liggen, slechts bereikbaar met een enkele toegang, was een landelijk gebruikelijke opzet in die tijd voor dergelijke uitbreidingswijken. Parkeren vindt in hoofdzaak op het eigen erf plaats of op parkeerpleinen, geclusterd in groepen. Die parkeerpleinen liggen op strategische plekken langs buurtwegen of lang de rand.

Voetverkeer

Om de wijkvoorzieningen voor wandelaars goed toegankelijk te maken vanuit de woonbuurten ligt er een onafhankelijk stelsel van wandelpaden, vaak omgeven door collectieve groenzones (groene lobben). Op enkele kruispunten van die paden liggen pleintjes, die ontmoetingen tussen bewoners bevorderen. Ook de autovrije Wandelmeent is zo'n zone die ontmoeting en sociale buurtopbouw versterkt. Daar is de openbare ruimte sterk verweven met de buitenruimte van de woning door trap, terras, stoep en collectieve tuin.

Volgende pagina:
Kunstwerk bij de ingang van de Grasmeent hoek Distelmeet, Lolke van der Bij, RVS, 2010. Geplaatst ter gelegenheid van de renovatie van de woningen van Woningbouwcoporatie 'De Alliantie'.

5 SAMENVATTING KERNKWALITEITEN

Bloemkoolwijk

De Hilversumse Meent is een typische bloemkoolwijk die de toen opkomende vernieuwende sociaal-maatschappelijke, sociaal-culturele-, economische en stedenbouwkundige en architectonische ontwikkelingen van de jaren zestig en zeventig weerspiegelt. En wel in ruime mate.

Samenhang

In de woonervenbuurt is een grote samenhang tussen woning en woonomgeving, tussen leven en leefomgeving, mede door die woonerven. Er is samenhang tussen woon-, buiten-, groenbeleving en beweging, aan al die onderdelen werd evenveel belang gehecht. Er is een onlosmakelijk verband die een hoge kwaliteit van wonen en leven oplevert. De woning en de buitenruimte vormen een eenheid, terwijl vrijwel iedereen een eengezinswoning heeft met tuin. Daarom is de Hilversumse Meent een samenhangende groep woonerven en zijn de delen net zo belangrijk als de som die zij vormen.

Democratisering ontwerpproces

Er was woningnood, maar ook toenemende welvaart. Mensen wilden de ruimte om een toekomst te kunnen inrichten. De ruimtelijke ordening introduceerde flexibele plannen en een integraal proces. Met het tuinstadconcept in het hoofd gingen de ontwerpers aan het werk en stimuleerden elkaar niet de standaard ontwerpen uit de lade te halen. Hier zien we de enorme waarde en impact van inspraak van verschillende partijen, waaronder de toekomstige bewoners. Er werd geluisterd naar de wensen en eisen van de mensen en de ontwerpers werden uitgedaagd om een wijk te maken met afwisseling, spannende vormen en in een maat die dicht bij de beleving en gebruikservaring van de bewoners stond (menselijke maat). De democratisering van de stadsontwikkeling kreeg hierdoor vorm in deze wijk. We vinden hier het eerste complex van Centraal Wonen voor woongroepen waar de bewoners zelfs inbreng hadden in de woningplattegrond.

Woningtypen en ontwerp

Verschillende woningen en woningtypen, traditionele én nieuwe werden geïntroduceerd. Er was plaats voor sociale huurwoningen, premiehuur- en premiekoopwoningen, en woningen in de vrije sector. De woningwetwoningen zijn net zo kenmerkend en dragen net zo bij aan het karakter van de Hilversumse Meent als de andere woningen. De bebouwing in de verschillende meenten (buurten) beweegt zich in het volume van drie lagen. Oplossingen zijn gevarieerd en met eigen details. De ontworpen eenheden onderscheiden zich, maar binnen een eenheid. Het architectonische beeld wordt gedomineerd door eengezinswoningen in baksteen in aardkleuren, houtafwerking en dakpannen. Rechttoe-rechtaan paste hier niet.

Groen

Uniek is de aanleg van de groengordel om ervoor te zorgen dat de wijk zich onzichtbaar verschool in het groen, terwijl de bewoners daarmee een park kregen om te recreëren. De meenten zijn allemaal te zien als een buurt met eigen kenmerken, maar de bijdrage aan het geheel en de samenhang zijn zo sterk dat de Hilversumse Meent als een harmonische wijk wordt ervaren. De inrichting van de openbare ruimte qua bestrating en groen is hier de lijm, de groengordel is van iedereen en de omarming. De bebouwing is afwisselend en vormt een harmonieuze eenheid.

Gezondheid en veiligheid

Een tegenbeweging ten aanzien van de prioriteit van het gemotoriseerde verkeer in de wijken en aandacht voor gezondheid en veiligheid zorgden voor een aparte en ruime plek voor het langzaam verkeer, verblijven en spelen. Voor de bewoners van de Hilversumse Meent zijn de wandelpaden en ontmoetingspleintjes van hoge waarde als onderdeel van de woonomgeving.

Wijkcentrum

De ontzuiling zette door, er zijn hier geen kerken gebouwd. Het wijkcentrum werd een belangrijke plek waar de bewoners van alle leeftijden met elkaar in contact konden komen en samen activiteiten ontplooien. Het wijkcentrum staat in de centrale voorzieningenzone.

Volgende pagina:
Enkele woningen aan de zuidkant van de Meikevermeent zijn niet alleen aan, maar bijna ook in het water van de groengordel gebouwd.

6 COLOFON

Externe onderzoekers
Wijnand Galema
Dolf Broekhuizen
Lara Voerman
Evelien van Es

Begeleidingscommissie
Jaap Evert Abrahamse
Anita Blom
Matthijs de Boer
Max Cramer
Birgit Dulski
Hans Kars
Moriko Kira
Harm Jan Korthals Altes

Fotografie en opmaak
Arie den Dikken

Archiefmateriaal, historische foto's en kaarten
Archief Gooi en Vechtstreek
Collectie Hilversum

2026

WIJKBIOGRAFIE HILVERSUMSE MEENT

De onzichtbare bloemkoolwijk Hilversumse Meent achter de groengordel vanaf de Karnemelksloot tot de Melkmeent.

Hilversum
Mediastad